

БІБЛІОТЕКА
НАУКОВОГО ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА.

7. 11888

2р.

~~З БІБЛІОТЕКИ~~
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА
імені
ШЕВЧЕНКА
У ЛЬВОВІ.

~~7 11888~~

8(c)Y.17" (092) 06

1888

Невідомі вірші єромонаха Климентія

(з початку XVIII віку).

Подав Василь Доманицький.

В „Рускій Бесѣд-і“ за рік 1859, кн. 5 П. Куліш видруковав статю „Климентій, українській стихотворець временъ гетмана Мазепы“ (стор. 79—140) (дата під статью: 1859, января 19, Спбр.). Згодом, а саме в I книжці „Основи“ за р. 1861, сю саму статю він передруковав¹⁾, значно поширивши другу частину, себ то там, де говорить він про ремесла. В „Основі“ вся ся часть складаєть ся виключно з цитат з віршів, присвячених тому чи иньшому ремесству, а в „Рускій Бесѣд-і“ подано тільки голий реєстр тих реместв. Таким чином статя у „Рускій Бесѣд-і“, поруч з тією, що у „Основі“, не має для нас ніякої ваги, і говорячи про Климентія, доволі буде посилати ся на одну лишень „основянську“ працю Куліша.

В сій останній П. Куліш згадує, що рукопис „Климентія Зѣновієва сына“, єромонаха часів Мазепи, знайшов покійний А. В. Шишацький-Илліч, „українській стихотворець нашего времени“²⁾. В рукописі, каже Куліш, є 321 карток звичайного паперу, бракує три картки з початку, багато карток в середині і Бог відає скільки в кінці. Починаєть ся рукопис філософічними міркуваннями про правду, про хвороби, про ві-

¹⁾ Основа, 1861, I, стор. 159—234, „Обзоръ украинской словесности. Климентій“. Дата під статью та сама, що й у „Русск. Бесѣд-і“, тільки чомусь не 19, а 12 января.

²⁾ Основа, стор. 161.

1908

тер, про огонь, про Боже довготерпінне, про наймення Божі, про смерть і т. и.¹⁾. „Стаття о Климентіѣ, — згадує він в одному місці, — должна, кромѣ своего критико-исторического обзора, служить замѣною и самой рукописи Климентія, покажѣсть не находящей себѣ издателя“²⁾.

Але рукопис той видавця не діждав ся і певно згорів разом з Святим Письмом та иньшими рукописами на хуторі Кудішовому Мотронівці.

Та, знати, правда, що *habent sua fata libelli!* Сам оритінал Климентієвих віршів загинув, але випадково зберегла ся копія з них, власне навіть не копія, а витяги, зроблені для літвістичної цілі. Зробив їх Оланас Василевич Маркович, таки у тому р. 1859, коли рукопис дістав ся до Кудіша. Саме на початку того року Марковичі (Оланас і Марія) приїхали у Петербург і Оланас Вас. очевидно зацікавив ся рукописом і задумав використати його для себе, для свого словника української мови, що він давнійше почав складати. Про се свідчить приписка Марковича на його копії: „Изъ старинного (з початку було: 17 віка, але закреслено) безъ початку и кінця рукопису стихотворного (найденного Шишацькимъ-Илlichemъ, а здареного Кудішу) 1859 березолю 9—19“. Таким чином маємо дату, коли зроблено, чи почато робити, витяги з рукопису Климентія³⁾.

Оланаса Марковича, знати, цікавив лишень літвістичний матеріал у віршах; тим то він з них часом бере хіба кілька слів, часом подає самий лишень заголовок, а часом переписує цілий вірш, коли він трохи характерніший. Вибираючи з віршів, що найвизначнійше що до мови, Маркович залишив нам дуже цінну спадщину, бо навіть поодинокі слова чи речення, вихоплені з віршів, мають велику вагу. Одно не гаразд в його копії — се те, що він більш, ніж треба було, українізував мову Климентія, транскрибуючи Кудішівкою: зам. ходилъ — пише ходив, могль — міг; слова, що у Климентія пишуть ся з о (домов, дідов, дом, бок і т. и.) пише він на і, закінчення глаголів: розказуесть, приймаесть — пише на е, а трапить,

¹⁾ Ibid., стор. 162.

²⁾ Ibid., стор. 207.

³⁾ Рукопис Оланаса Марк. взяла з собою за кордон жінка і теж його використовувала задля мови. Вплив цього рукопису на писання Марка Вовчка (Марії Марковички) ясно знати з тільки що видрукованого (ЛНВ., кн. I, за р. 1908) оповідання її „Дяк“, написаного за границею у 1861 р. В оповіданні трапляєть ся ціле речення, дословно узятє з Климентія: „І ченці рибу їсти людям помагають“.

ходить — на Ъ; зам. буваєть — пише **буває**, нарешті слово **же** — заміняє часом через **що**. Все се, переписуючи копію Марковича, доводило ся завертати до початкової форми, але се не завжди можна вгадати, бо й сам Климентій пише часом з закінченням **ВЪ**, а не **ЛЪ**.

Не вважаючи на сей, власне другорядний дефект (бо він не доторкаєть ся пня слів), копія Марковича дає нам з Климентієвого скарбу принаймні ще стільки, як видрукував Куліш в „Основі“, коли не більш.

В копії Марковича знайшло ся 305 віршів Климентія (цілих, уривків з них, або навіть самих лишень заголовків), з того числа тільки 108 є або згадують ся в „Основі“; з них тільки 20 таких, що не дають ані одного слова нового проти того, що видруковано в „Основі“. Таким чином мало не 200 віршів (цілих, частин або їх заголовків) маємо ми тут вперше.

Правда, Куліш вибрав з рукопису усе, що вважав він за найхарактерніше, що потрібно було, щоб змалювати особу автора та відносини його до усяких станів людей, вибрав мало не увесь матеріал про українські ремества та промисли, але він залишив усе те, що не торкало ся сих двох тем; та навіть і деяких подробиць що до особи автора він не використав до краю.

Я в сій коротенькій передмові не маю на увазі доповнити роботу Куліша, — нехай се роблять спеціалісти в українській літературі, — а лишень зазначу деякі подробиці, переважно звязані теж з особою автора і його книгою.

Почну з сїєї останньої. Починаєть ся рукопис Климентія, як зауважає Маркович, з 3 картки; далі в середині, коло вірша „О докторяхъ и о цілурникахъ“ пізнійше дописано: „книга Шпаковского Семена собственная“; ще далі, перед віршом „О линникахъ“ зазначено Климентієм: „О ремесникахъ оставихъ еще где полагається, бо тамъ въ книзі не вмістилося, за скудостью папірною“; після заголовку вірша „О сіючихъ сімя на нивахъ“ вирвано картку; „усіх вирваних, — зазначає Маркович, — зо 20, крім несвідомих при кінці“; при кінці вірша „Піснь нова молитвенная. Подобень самоподобний“ додано було ноти; так саме і при кінці дальшого зараз вірша „Піснь нова о рожденіі Спасовомъ“ дописано було: „Гласъ пісні сея тако пої, яко зде пудъ строку положися, или волно кому и иную ноту положить“.

З сього знати, що Климентій умів писати ноти. Куліш

в „Основі“ не згадує про се, каже лишень, що автор признаєть ся, що мало тямить в ірмолої, а партесів зовсім не знає; згадує, що він просить вибачення перед „благоразумними“ читачами, а „особливо передь виршописами“ за те, що не в кождому вірші додержав рівне число „силлябъ“ і розірвав подекуди цезуру¹⁾. Справді, в рукописі Марковича знаходимо відповідні пояснення:

Писець сей зъ немного ірмолая вмієть,
А партесовъ не співавль, то не розумієть.

А в иньшому місці:

Бо инді и не равно силлябъ докладалемъ,
Єднакъ імъ приличностей болше покладалемъ.
Можеть и сезора где знайти розервана,
Также и каденція гдеколвекъ неравна.

Грішний авторъ, або тежъ викладачъ віршівъ сихъ,
Будучи въ гоненіі, писавъ изъ скорбі їхъ.

Ще в одному місці Куліш зазначає, що Климентій писав свою книжку для продажу, і на доказ того наводить 4 рядки, — в останніх двох згадуєть ся про книжку:

А предсяжъ и ползи въ ней немало набудешъ,
Якъ ся собі добудешъ и читать будешъ.

Другий доказ, на його думку, згадка „О писаряхъ рознихъ, то єсть именовано, що книги готовие переписують, и видають зъ голови якие новие річи“²⁾.

Що воно було більш-менш так, — принаймні, що Климентій не для самого лишень особистого задоволення писав, але справді задля ширшого круга читачів, знати ось з сих рядків „Віршів похвальнихъ люблячимъ ниво пити“, яких Куліш не зауважив:

Тотъ же авторъ книги и списатель письма примножилъ,
Избравши приповістя, до книги жъ сей приложилъ,
Аби чтущимъ болшъ било въ книзі сей той що читати
И на здравіє імъ зъ всіхъ тихъ ся річей втішати.
А єднакъ же, що списаль я — приповістей колко,
Єсть, чаю, по вселенной єще їхъ и не толко.

¹⁾ Основа, I, 161.

²⁾ Ibid., стор. 200.

Ви же, чтуще, молю васъ еще вспоминайте,
 И кгда схощете, подлугъ азбуки докладайте,
 Именно, якъ зволите, такъ собі поступайте,
 На кую літеру вспомните, къ той приписуйте.
 А за тимъ на здравіе собі книгу читайте,
 И въ жонами, и въ дітьми здорові пробувайте.

Торкаючись біографії Климентія, Куліш говорить, що він „много странствовавъ по свѣту, видалъ всякіе види, и сталкивался со всякими людьми“¹⁾.

Справді, про се автор говорить у віршу „О волочачихся чернцахъ и черницахъ по містахъ“ :

И азъ пишуций се, тежъ негли провандровався,
 Любъ въ далекие краи, да але не блукався
 И впьять беззаворно ставъ въ монастирь поспішати
 И въ немъ по давнему въ ласки Божої и старшихъ перебувати.

Більш біографічних подробиць нові матеріяли не дають, хиба що згадати ще про хоровитість автора. В віршу „О немощахъ трясовичнихъ“ він каже :

И віршописецъ сей много того въ младихъ лїтхъ дознавъ,
 Бодай такого лиха ніхто добрий не познавъ.

А в дальшому зараз віршу „О болїзняхъ зубнихъ“ він згадує :

Пасторъ сий людзкий всі немощі познавъ,
 Кромъ, Богъ кривъ, паралїжнихъ, французскихъ, не визнавъ,
 И кромъ влмностей составъ и хоробъ біснихъ, злішихъ,
 Єднакъ побіденїйшиї, надъ всіхъ людей бїднїйшиї.

Не дурно-ж його прозивали Трясця, як се знати з дописки чужою рукою у віршу „О школярахъ, дрова крадущихъ и о школі“ :

Бо едень бїдний школяръ²⁾, прозванїемъ Трясця,
 Где живъ и где будетъ жить, не мать ему шастя.
 А хочай онъ, въ свїті живучи, вельми ся страждаеть,
 Только жъ, бїдний и вельми мизерний, свою торбу в скриню ховаеть³⁾.

¹⁾ Основа, 1861, I, 162.

²⁾ Школярами прозивали усіх тих, що проживали у школі. Блукаючи скрізь, Климентій шукав пристановища звичайно у школі.

³⁾ Основа, 1861, I, 174.

Нарешті пояснимо, звідкіля власне стало відомо, що автор — Климентій Зѣновієвъ синъ. Як бачимо в копії Марковича на останній сторінці, там стоїть таке:

Изложитѣл вѣршОв сих, МнОгихъ благъ вамъ жаеаетъ,
А НайпАче небеснИХъ добръ широ пріяетъ і т. и.

Коли читати під ряд великі букви, то виходить: Иеро-монахъ Климентій Зѣновієвъ син.

Коли-б ми поспробували змалювати світогляд автора і взагалі визначити характерні прикмети його особи на підставі нових отсих матеріалів, то прийдемо до того, що вже Куліш говорив: се людина без сталих принципів, без певних моральних основ, в справах віри та в питаннях правно-громадських — формаліст, в приватному життю — цїнік, ворог демократизму і прихильний до висших та дужих (особливо світських).

Справді, в нових матеріалах вбачаємо ніби то й симпатичні риси в характері автора, напр.:

...ненавидить трохъ персонъ моя душа:

Богатого, скупого и пишного голиша,

И старихъ звъ-промежъ людей мужей прелюбодієвъ,

А ктому особъ татей, або рачей злодієвъ.

Або:

Зачімъ роботникамъ, прошу, нагорожайте

И однимъ шелягомъ, гди заробляють, не вкривжайте,

Бо за милостиню и тоє ся вмїнаєтъ,

Хто трудникамъ, якъ слушне годнимъ, заплачаєтъ.

Але через якийсь час автор вже забув, що він писав, і, посилаючи ся на „звичай“, пише таке:

Повиненъ естъ господаръ за ввесь рікъ платити,

А отходящому нітъ нічого не платити,

Именно, хочъ би днїй два не хотївъ дотрвати,

То, подлугъ правъ, за ввесь годъ плати ему не дати,

Такъ же би господаръ гди би міль отсилати

Могоричного слугу, мусїтъ за ввесь рокъ нагорожати.

Формальна сторона повершила звичайну справедливість, яка проглянула була в попередньому віршу.

Ще різкіший зразок того, до чого доходив Климентій в своїх висловах, ідучи лишень формальним шляхом і не вдумуючись в саму суть, се вірш його „О катахъ“. Починає він ніби так як слід, признаючи, що

Єднакъ и нечестное на світі есть ремество,
Меновите мистровство, або тежь катовство.

Але зараз же:

А й катъ — потреба всюди свого часу.

І далі, ставши на сьому ґрунті, таке рече:

Чвертуйте, и паліте, и бийте, и стинайте,
А если коли кого вішати будете,
То примучіть перш добре — нехай не забудеть!

І робити се все з спокійним серцем можна тому, що

Богъ васъ латво за то всіх можець простити,
Если зхочете котрий той урядъ зложити.
А теперь, якъ належить, ремесломъ тимъ керуйте,
И единъ зъ однимъ въ ласці живіте и здравствуйте.

Часом у Климентія прорветь ся вірш зовсім таки симпатичний, де бачиш, як автор, забувши на час свою шкаралупу формалізму, промовляє так, як йому підказало безпосереднє чує чи співчує до простого люду. Возьмім напр. вірш „О женцахъ“:

И жегоми тежь отъ солнца бывають,
Же ажь иногда потомъ обливають,
И безъ воды такъ иний и знеможець,
Звлаща, нетерпячъ хто, ажь ратуї Боже.
И руки сонцемъ тогда присмягають,
А що найгоршей — тварі зчернівають.
И иноі втожь наберутца знути¹⁾
И мусять терпіть во-місто покути.
Тижь самъ, Господи, видишь їхъ страданія,
Храни їхъ проти срогого каранія.

¹⁾ Се слово теж перейняла Марковичка з Климентія, у оповіданю, написаному за границею: „Пройдисвіт“.

І поруч з сим послухаймо, що Климентій говорить про жінок (крім того, що подав Куліш в „Основи“):

Можешъ гди не словами жону научити,
То можно злий норовъ трохи киемъ одбучити.
А ежели не киемъ, то хочъ макогономъ.
А начнетъ утікати, влучайъ наздогомъ.
И дай Боже, нікому жони той не міти
И злонровной бидлини, бо скорбъ будешъ міти.

На сю-ж тему в иньшому місці:

И вельми тое добре здавна повідають:
„Не вірь коню в полі, а жінці у дворі;
Жінці всеей правди не одкривай“ і т. д.

Ще яскравійше говорить автор ось у сьому уривкові:

И нагайки або тежъ канчуки сплітають (римарі),
Котрими люди спасти жонъ часомъ прицвічають.

І хоч як гостро Климентій ставить ся до жіночого роду та подає читачеві науку, як жінок „прицвічати“, проте з жалем констатує той факт, що

Лечъ въ наше время, за нашого віку
Отнюдь не удержатись жони чоловіку.

Одно місце у віршах його свідчить, що автор любив деякий комфорт. Принаймні волами, наприклад, він не бажав би ніколи їхати:

И злая то річъ їздить волами на світі:
Волівъ би все коньми, а їхъ би хочъ не міти.
Якъ би міль въ злий фортуний часъ собкаться волами,
То скорій би поспішивъ пішими ногами.

Климентій високо ставить науку, письменство, книжку, вважає, що од того буває користь громадянству і користь сю пропагує в своїх віршах:

Талантъ, же наукою то ся називаєтъ,
Гди же независтний, и инимъ вичаєтъ.
Бо аще токмо самъ кто мудрость розумієтъ,
А другимъ не подаєтъ, ползи зъ ней не мієтъ.

В иньшому знов місці:

Книги бо на спасенний путь всіх наставляють
И пользу душевну чтущимъ сотворяють.

Будучи трохи „искушенъ“ в науках, може за часів семинарських, Климентій вдасться часом до пояснення матерій, недоступних звичайній темній людині, але пояснення ті та міркування дуже наївні, бо й сам Климентій власне мало чим різниться в своїйому світогляді од народньої маси.

Напр. спало йому на думку пофільософувати з приводу такого хемічного з'явища, як дим. Пише він вірш „О димі“, але що він в ньому пише?

Не домыслена річъ, где ся онъ дѣлаеть..
Аще бъ не щезаль, то сонца бъ не видѣти...

А як би сонце через той дим та перестало світити, то
Жодна бъ не могла речъ жива пробувати.

Ото й усього пояснення: що дим „щезаєть“!...
Не кращий з Климентія і ботаник, як химик:

Древа и зеліе духу въ собі не мають...

І потім дивуєть ся:

И дивній, же всічено, ино древо отрастаєть.

Пояснивши науково, де дївається дим, Климентій береться ще й до грому. Але у віршу „О громъ“ він одразу-ж пасує:

И яко не всі діла Божі намъ свідомі¹⁾,
Тако особно громніи сили не довідомі,
Але тежъ утаєні суть отъ всіхъ чоловіковъ.

Дуже цікаво дивить ся Климентій на анатомію та фізіологію чоловіка. Так ми довідуємо ся од нього, що

Студень збитная²⁾ такъ часомъ заражаєть,
Же ажь внутрної жолудокъ кріпко нарушаєть.

А чому дитина приходить на світ уперед головою, ось як він поясняє:

Яко голова місця шукаєть умірати,
Тимъ же подобіємъ ся и на світъ рождати.

1) Вираз свідомий, несвідомий — замість відомий, невідомий теж перейняла в своїх творах М. Марковичка.

2) Надмірна холоднеча, мороз.

Климентій не був чужий і до науки медицини, не дурнож він усі хвороби мав, крім „параліжних та французьких“. Але лічив він їх, як звичайно тоді усі хвороби лічили, кровопусканнем.

И азъ віршописецъ се зколькомъ літъ заживавъ,
Пушавъ кровъ, и малую помощь тимъ дознававъ.

Лікарів, знати, він не дуже поважав, бо лікар

И самъ себе отъ смерти и онъ не заступить,
Якъ конечна кончина и ему наступить.

А про кашіль, приміром, Климентій говорить, що він хотів би,

Да въ псовъ лядскихъ и въ иншихъ вселивсѣ,
А за то бъ и псовъ вигибло хочъ мало¹⁾.

До медицинських порад треба залічити й пораду Климентія добре спати:

Хочъ старий, хочъ молодий якъ не досипляеть,
Той половину свого здоровья втрачаеть,
И особно бывало тому чоловіку
Изъ недосипляння, же вменшаецѣ віку.
Мозги бо у головахъ такихъ засихають,
А часомъ, що найгорше, ажъ умъ погубляють.

Правда, каже він,

„Святі отці нарочно не досипляли,
Ради спасенія: да не довго живали!“

Одначе, маючи сам наївні, ті що й взагалі у народній масі, погляди на світові явища, Климентій вважає себе далеким од всяких забобонів. Тим то він і накидаєть ся так завзято на жінок, „пятницю празднующихъ“. З сього вірша, до речі, ми довідуємо ся про те, що за часів Климентія на Литві (в Білорусії) в неділю робили усяку роботу.

Каззвъ бимъ карністю великою карати,
Котори дармо день той ізвикли праздновати.
И не токмо зде жени наші еі празднують,

¹⁾ Як страшенно Климентій ненавидів „псов“, — віли ся йому під час його мандрівок! — знати з того, що він спеціально навіть написав два „Слова о псахъ“.

А въ Литві и мушцзини такожь імъ послідуоть.
 Бо въ пятницю отъ великихъ работъ воздержаются,
 А въ неділю, що хотятъ, все робять домовое,
 Такожь и въ полю діло полевое.

Але караючи „жон“ за те, що вони мають звичай сьвяткувати пятницю, Климентій сам обстоює другий звичай, коли не можна їсти вірним риби. Довідуємо ся, що не можна її їсти

Гди Благовіщення на страсній неділі бываєть,
 И въ святъ-вечірѣ не яєся риба рождественскихъ,
 Такъ тежь особливо и въ Богоявленскихъ.

Цікавий дуже і з боку лінгвістичного і взагалі з побутового реєстер заступників царства ботанічного і зоологічного. Климентієва „Рахуба древамъ рознимъ, якъ на вселенній много обрѣтаєтця (колько знаємъ и чувъ, толко и написалемъ)“, обіймає собою 69 пород дерев, переважно тих, що ростуть на Україні, але є кілька таких назв, що не можна їх зрозуміти: Кожя (?), Можя (?), Небожя (?), Яложя (?). В віршу „О створенняхъ божихъ и дьявольськихъ“ налічено 37 пород зоологічних, при тім виключно тих, що сотворив диявол, захотівши „Богу ся уподобити“. З зоологічного царства чомусь особливу неласку має Климентій до зайців. Він присвятив їм спеціальний довжезний вірш („О зайцяхъ“), в якому зайця за його боязливість, за непридатність ні до чого, бо й

Мясо твое брідко, и згола лядащо,
 И нечестива шкура твоя, же то не крѣпка —
 И пожалєя Боже, тихъ людей благочестивихъ,
 Же то футерца шиють зъ вашихъ шкуръ нечестивихъ,

дає його за всяку шкоду на городі та в садку і нарешті дає йому добру пораду:

Зачімъ, бідний зайче, би-сь білшь не терпівъ пригоди,
 Біжи, утопись где южь въ болотную воду.

Нарешті подам ще кілька зразків віршів Климентієвих, які показують, що ще один невеличкий ступінь, і перед нами міг би бути справді поет український з початку XVIII в.

Візьмемо напр. вірш „О уміраючихъ богатихъ людехъ“.

Не хочетєя умірати людемъ небогатимъ,
 А найпаче тимъ можнимъ и вельми богатимъ,

Убогий, вмираючи, ні въ чомъ не жалієть,
Нічого бо жаловать, же скарбовъ не шієть.

Далі автор малює вже з художницьким чутем те, що почувает, умираючи, багатий:

И многоціннихъ много висящихъ сукмановъ,
И сребрянихъ на столахъ стоящихъ збановъ,
И узритъ, же младая жена предъ нимъ ходить,
Тая горшь до кріпкого жалю приводить.

Ще ближше до народньої чистої мови стояв, мабуть, вірш „Молитва къ Пресвятой Богородиці“, але на жаль, ні Куліш, ні Маркович не списали його. Маркович подає тільки початок її:

Чиста дівце, красна голубице,
Молися за всіхъ, небесна царице!

Ще один вірш одмітний серед иньших — се „О неуміющихъ Богу молитися“.

Хто не умієть Богу молитися,
Треба на море тому пуститися.
Тамъ якъ фортуна вітрная прилучить —
И неумілий молитись научить.
Тогда и гріхи свої вспамятаєть
И въ молитвахъ всіхъ святыхъ изчитаєть.

Що Климентій багато собі зашкодив в своїй поетичній кар'єрі тим, що одбігав сюжетів побутових, з сільського життя, можна знати з такого уривка вірша „О косаряхъ, що сіно косять“:

И такъ много за зиму сіна конь поїдаєть,
Же часомъ изъ шкурою самъ за то не ставаєть.
А въ кого часомъ сіна свого перейметця,
Той по сторонахъ въ денгами куповати товчетця,
Гди окаянныхъ коней не хочеть поморити,
Жебъ било чімъ поіхать, або дрова возити.
А такъ бідний чоловікъ о сіно ся стараєть
И для сіна иногда остатнее збуваєть.

У віршах Климентія можна часом доглядіти чимало дотепу, який був би, безперечно, ще яскравійший, коли-б Климентій ближше держав ся народньої мови, яку він безперечно дуже

добре знав. В віршу „О велетняхъ, або тежъ о великихъ людяхъ, котрие негдись били такъ великие, якъ дубья“ він оповідає, що колись, ще з початку світа, були такі велетні (кістки їх знаходять і зараз), але Господь їх „скоренив“ і встановив „возрасть сей помірний“. То було-б ціле лихо, каже Климентій, як би були ті велетні жили й досі, бо тоді треба було-б, щоб усяка річ була відповідна до зросту того чоловіка :

Яко то рибъ великихъ, жеби наїдався
И скотъ великий и птиць, жебъ контентовався,
И дубья бъ по пятьдесятъ сажний било бъ треба...

И повинно бъ всякая речъ болшая бити,
Жебъ могль такой великий дурень въ світі жити,
Яко то: каменія треба бъ великого
Млинового, жебъ зъ хату было толикого,
И въ збожъяхъ жебъ по сажню зерна уживали,
И стебля жебъ зъ дуба въ-гору возростали,
И рікамъ би треба мору ся ровняти,
Жебъ мощно млини зъ тими каменми встраяти,
И древамъ треба бъ въ хату возростати,
Жебъ сто сажней ввишь могли церкви будовати.
И коней би и воловъ треба бъ не таковихъ,
Жебъ чімъ било возити деревень таковихъ.

Далі подаємо ми вірші Климентія в тому порядку, як вони переписані у Марковича. Се, очевидно, той самий порядок, що був і в оригіналі.

„Починаєть ся з 3 стр.“ (примітка Оп. Марковича).

О людяхъ правдивихъ и хотящихъ правди научитися наука.

О болівняхъ всякого створення животного, пачежъ о чоловічеськихъ.

О вітрі.

...Подобно створивъ вітръ болшь людемъ на пакость,
Неже на выгоди.

Єму же аще бъ зволивъ Богъ волю дати,
То могль би зъ долинами и гори зравняти.

О желающих собі смерти.

Дай Боже въ який часъ лежати, а не нагло помірати.

О смерти.

...Але равно въ душами всякихъ розлучаетъ

А особливе простихъ и великоможныхъ,
Честнихъ же и пречестнихъ и ясновельможныхъ.

О учащихся умірати прежде смерти.

О видимихъ смертєхъ человіческихъ (страхомъ Божиимъ)¹⁾ случающихся,
яко страшно есть.

...Прилука несподівана.

О умирающихъ, где ся не раждають.

...Голова місяць шукаеть...

О раждающихся человіцєхъ, по что ради скоро родитця отъ утробы ма-
терней на світъ въ миръ сей — заплачетъ первіе, а не воземі-
етця.

...Печаловатись.. (цєклуватись).

О зєгару, або тежъ о годиннику и о годині смертній.

...Бгда зєгаръ години въ свой часъ вибиваетъ,
Въ то время смертнимъ намъ часи презначаеть.

...Вікъ нашъ, якъ година,

...Не відаемо, що справить минута єдина!

И неминующая то смертная дорога,
Котрою влучить, Боже, дай до тебе, Бога

А колко живучи, єдно день смертній прийдеть
И душа, хочъ грішна, хочъ свята, въ тіла вийдетъ.
Бо и мовять: часъ за часъ — якъ вечеру ближе,
Также дець за день, ноць за ноць — къ смерти ближшей.

О нехрещенихъ младенцахъ умирающихъ.

Лечъ васъ якъ найскорійше у крестъ увождайте

Зачімъ ми духовниє того постєрігаємъ

¹⁾ Чи сї слова належать сюди, я не певен. В. Д.

И на тоє пилно вась простихъ навчаемъ
...кінчання — сконання (О. М.).

О сьїдаемихъ звїрми.

О убивающихъ въ церквей... будинковъ, древъ лїснихъ, или тежъ въ
кладяві глуб (?) впадающихъ.

Ганебная и то смерть на світі биваєть,
Хто изъ якої висоти въ смерть ся забиваєть.

О прибывающихся землею.

Не безъ причини то, знать, и земля прибываєть,
Подобно тимъ, що ею сами ся заклинають:
„Бодай, повідають, насъ живихъ земля пожерла!“

О умирающихъ младенцехъ и дївицяхъ... послї вінчання заразъ.

Не могу згола на то розуму прибрати

О утопающихъ въ водахъ морекихъ и на малихъ рїкахъ ровнихъ.

Лечь потомъ гди язиковъ невїрнихъ...

О змерзающихъ мразомъ.

Злая и то смерть, же морозомъ кончатись.

О согорающихъ во огні.

Не дай, Боже, такою смертю ся кончати,
Огнемъ горїти и зле крїпко пострадати.

О умирающихъ на путехъ, а не въ домахъ своїхъ.

И не тилко, що въ дому будетъ спокійнїше,
Але особно еще и душеспасеннїше...

Да и набитки свої распорядять, якъ належить
И отнимуть, кому хотять, що принадлежить.

О умирающихъ наглими смертми, т. є. именно безъ жаднихъ причинъ або
приключокъ, ні мало не хорївши и не лежавши.

О убивающихъ или губящихъ смертми самихъ себе въ своїхъ не раз-
сужденїй.

Бо хто самъ себе въ світа сего погубляєть,
Той Юдиної нагороди заробляєть.

Але въ Христа ратунку изъ плачемъ просїте,
Можеть той скорбі Вашї въ радость претворити

И ласкавими ваших наступцовъ вчинити.

О вразѣхъ видимихъ, т. е. о чоловіцїхъ злихъ.

Писано естъ: сохрани мя одъ врагъ видимихъ

Борзїй паче, нежели отъ тихъ невидимихъ.

Бо отъ невидимого хрестомъ оборонишь,

А отъ видимого горшь, нічимъ не одмолишь:

Нї хрестомъ святимъ, нї тежъ всякою просьбою,

А нї впять же якою твоею грозбою.

О клеветникахъ.

О пеняковатихъ людяхъ злихъ.

На кого хто пенею лїзеть, гїршь ножа рїзеть

И бодай пеннимъ ніколи не служило щастя!

Лучче бъ пенному сило на шію вложити,

Нїжъ біднихъ людей правдивихъ зводити!

О нехотящихъ труждатися честнимъ трудомъ, т. е. о злодіяхъ („Основа“, 232—233).

Нїчого нового.

И се о злодіяхъ...

О драпїжцяхъ, нікогда не насищаємихъ или тежъ о видерцяхъ, подобнихъ древнему митаревї.

(В „Основї“, стр. 233, заголовок не увесь).

О купцахъ и о продавцахъ фалшивихъ и о продающихъ вино и воду въ вино (сирїчъ въ горїлку) лїющихъ и особъ [в „Основї“ о особъ (?)] наклепи творящихъ пїющимъ для душегубнихъ имъ прибитковъ. („Основа“, 171).

(Вирвано 3 листки, — прим. Оп. Марковича).

О табакї и о уживающихъ ея. („Основа“, 169—170).

И многїй народъ тютюнъ всюди заживаєть,

Которимъ повітря люто (?) въ себе збиваєть.

Въ маркотності змало (?) веселїя прибитокъ,

Для того и военний народъ заживаєть

И посполитїй, хто хочєть, зживаєть.

(Далї те, що в „Основї“).

О идучихъ на слободи людехъ. („Основа“, 163).

Въ несвідомїй дорозї..

Хочъ би і заразъ дунувъ (дуснувъ?), не дождавшись світа.
 А пудъ часъ на світі и тоє прилучаєть,
 Якъ конь поровистий будеть...
 ...Не ощажай...

О присягающихъ не по правді.

Присяжність не по правді даремно не минеть,
 Неправдою имя Боже призвати...
 Якъ обидві¹⁾ сторони присягнуть...
 ...чинити. .
 Єдно добре, друге буде зле присягати,
 Не знати, кому віру зъ промежку їхъ поняти.
 А кожде творитця²⁾, — присяга по правді
 ...Кривоприсяжця...
 ...И злоє діло его всенародно обличить...

О кленущихся ложно.

...то в неравсуднихъ ведетця...
 ...проклинатися — великий гріхъ.
 ...Гнівъ божий отримити.

О позивающихъ людей до старшихъ.

Много есть охотниковъ людей позивати
 И скорбі набавляти и хліба збавляти.
 И скаргу зъ сердечною скрухою Богу прекладаєть...
 Певно, почувєть Господь Богъ невиннихъ невинность.
 Бо, мовлять, де любовъ, тамъ самъ Богъ перебуваєть
 И на жіючихъ її духъ святий почиваєть.

О чинящихъ пакості монастирамъ и церквамъ („Основа“, 175).

Церкви и обители люди созидають,
 А они и созданныхъ въ-вѣчєть обдирають.
 Пакоствовать... — в „Основи“: пакостить (sic!)
 ...Памяствовать...
 ...Вистерігатись...

О хулящихъ чинъ духовный („Основа“, 175—176). Після тексту, виданого Кулішемъ:

¹⁾ Чи не українїзував Маркович?

²⁾ творитця — притворюєть (прим. Оп. Марковича).

- ...Спрашати прощення
 ...Поражаю — совітую (Оп. Марк.).
 ...Йдольникъ...
- О должникахъ хто кому виненъ.
 А винному двояка часомъ скоробъ биваєть,
 Сди презъ назначений часъ въ-двое оддаваєть;
 Же то єсть такая речъ пудъ часть меновите
 Должний на себе облікъ дасть — отдати совите.

 На Волиню единъ ся ошукавъ неборакъ...
 Такъ вже єму, бідному, за нещастямъ стало:
 Присудивъ Ляхъ, жебъ Жиду отдавъ Русинъ вдвое.

 На що било въ обличі такъ обіцати,
 Же презъ реченець буду вдвое оддавати.
 Не готовизну давъ, тилко всю худобу...

 Умеръ въ хмелевого трунку.
 А жінка при злой нуді пошла запрядати,
 А діти свої Жидамъ почала наймати.
- О утікаючихъ зъ долговъ.
 ...Свободатись...
 ...Въ долги упадати...
 Надовжившися людянь, да утікаєть.
- О людехъ тихъ, же все тилко чого колвекъ въ людехъ инихъ позича-
 ють, а своего (якъ на пакость) нічого не мають и не стараются
 міти собі такожъ.

 Зачимъ, кождий гультаю, осмакъ не пропивай...
 И се томужь подобное...
- О втручающихся не въ свої річи.

- О неправдивихъ щиростехъ нещирихъ чоловіковъ.
 ...Благотворці...
 ...Неблагодарство...
 А иний на відробъ беретъ, и не одробляєть,
 Да яко злодій злий сизъ зъ міста утікаєть.
 И вірую Богу, хто чуже одбіраєть,
 Тому по истині даремно не минаєть.
 Я соскорблячи вашій згібелі, поражаю,
 Отъ которой вамъ свободнимъ бити приятельско прияю.

А на мене за сию науку не дивіте,
 А довги одбувайте, та здорови живіте.
 ...Охочо...
 Заступай же насъ, Боже, отъ всякіхъ злотворцевъ.

О людехъ самихъ себе гладомъ убиваюцихъ, скупості ради.
 Їсть такіхъ, що всіхъ речій подостатку мають,
 А для злої скупости голодомъ згибають.
 О уписуючихся въ коваки дурнихъ мужикахъ и знову виписуватися хотящихъ („Основа“, 183 – 184).

Нового пічого.

О козакахъ негоднихъ похвалы, меновите о тихъ злихъ и окаяннихъ синяхъ и неотецькихъ дітяхъ, которіе у войско идуть, а людей, на путехъ идучихъ або ідучихъ, обдирають, или що-колвекъ насильствомъ рабуючи, пакості сотворяють („Основа“, 206).

...Бісу вгодні...

Заступай же насъ одъ меча и кулі!

О пекущихъ хліби пшеничніе, а хочъ и житніе фалшиве зъ галуномъ и продаюцихъ.

Вельми и тие Богу согрішають,
 Которіе и хлібъ зъ фалцю продавають,
 Мішаючи у тісто галунь для надменя...

И перепечай той учитця науки,
 Жебъ за злий прибитокъ дати себе бісу в руки.

Якъ изъ світа погинуть сего, то тоді познають!

...Прियाи...

...Намъ и вамъ тогосвітнього, кари не жадаючи..

О волочацихся чернцахъ и черницяхъ по містахъ, по школахъ и по корчемнихъ дворахъ („Основа“, 184).

Перед двома останніми рядками в тексті, видрукованім Кулішем:

...Примножати...

И манастирямъ безпечность наволікати.
 Або де лунуть [дуснуть?] у корчемномъ дому...
 Може нерозсудний той шинкарці нанити,
 А що горшъ и комедій якихъ начинити,
 И якъ въ корчмі агине, въ гній, якъ пса, закопати,
 Поневажъ такъ важився зле поступовати.
 ...И старшому, и братіі повинися

...Въ миру згине...

А якъ неслава закону вашему прослине [з боку приписано:
чернечому (прим. Марк.)].

Вільно псові и на Бога брехать
И на кого кольвекъ якъ псові вільно щекать.
Бо що и одъ шибениць котрие втікають,
И тие въ монастирахъ часомъ ся संबождають.
Ино-то будетъ бісу по вандрівкахъ служити.
...Пропастъ вічню...

И хтожь такого въ поминникъ може уписати
И зъ преставшимися братіями поминати?
Нехай уже самъ себе такой поминаеть!
Але осудовиска и по смерті достоінъ.

...Впрохаться...

Иний хотъ странствуєть, да статокъ того можетъ міти,
Не пойде таковой где въ корчму ночовати,
Але до священника можетъ ся впрохати,
Або хотъ и до простихъ также людей честнихъ.
И подякованія людямъ (добримъ) вставши отдати
И въ путь свой, где надобно, зъ Богомъ поспішати.

...Мольби вношати...

И азъ пишуций се, тежь негди провандровався,
Любъ въ далекие краі, да эле не блукався.
И впъять беззазорно ставъ въ монастирь поспішати
И въ немъ по-давнему зъ ласки Божой и старшихъ перебувати.

...Гріхи оддалити...

О босакахъ (що босі, безъ обування въ зімі ходять).

...Незрозумительний...

Не знають, чи люде они, чи якие кадукі.
Мало которие въ хитрость таку придаютьця.
То проявились ніякие покуси, знать,
Которихъ и въ старовічнихъ книгахъ не можемъ начитать.
И еще пропонами сами ся називають
И чрезъ помічъ вражую людей ошукивають.

Не важплися бъ южь болшь всего світа дурити,
Але могли бъ въ сапогахъ видимо ходити.

...И откровенія ніякие баснословлять.

Бо не обитають въ чеснихъ якихъ людей дворахъ,
Да болше по корчемнихъ...

Лучше бѣ імъ на шиі себѣ сила¹⁾ вкладати

Чи віллямъ котримъ ноги натирають, чи...

Бо не можна такъ зъ матері народитись.

О злобі людей памятозлобнихъ урядовихъ.

(За сиротъ, — Оп. Марков.).

О невігласахъ, укоряющихъ тихъ людей, которі писаниємъ святимъ ви-
кладають, що полезное на пользу ихъ... („Основа“, 176).

Знайте и розумійте, такові люде:

Що вамъ за тії речі в послідній день буде!

И если запасную хто собі душу маешъ —

Воля твоя: согрѣшай, якъ ти собі знаешъ!

А если одну маешъ...

Горде (Зват. відм.)

Тилько предъ тобою есть дві значні дороги:

Хочъ на спасенніе, хочъ на згібельніе иди пороги!

О Циганахъ и о Жидахъ („Основа“, 168).

Також туляютьця и Жидаы по всемъ світу... — у Куліша
неправдиво: тулятця.

Аджеж і далі, в 5 рядку з краю у Куліша:

„Где ночь по світу туляють!“

О катахъ.

Каждого ремесника люде похваляють,

И яко то потребнихъ людей ублажають.

Въ своїхъ віціхъ (вѣкахъ — жизни).

Єднакъ и нечестное на світі есть ремество,

Меновите мистровство, або тежъ катовство!

А й катъ — потреба всюди свого часу...

Злодії...

Забійці — убивці

Чвертуйте и паліте, и бийте, и стинайте,

А если коли кого вішати будете,

То примучить першъ добре — нехай не забудеть!

Богъ васъ латво за то всіхъ можетъ простити,

¹⁾ оселки, В. Д.

Если зхочете котрий той урядъ зложити.
 А теперь, якъ належить, ремесломъ тимъ керуйте :
 И единъ зъ однимъ въ ласці живите и здравствуйте.

Нищенский віршъ.

Або найдорожшю річъ — полову.

Бо я на єі давно залецаюсь

И уже на весіле приборяюсь.

О золотаряхъ („Основа“, стр. 208—209).

Після рядка :

„И на сагайдачние остра и кульбаки“

вставлено :

И пояси ділають срібрніи мудруі

Же ажъ зрящіи на нихъ¹⁾.

И всего не одмови, все бо імъ возможно.

И оправляютъ²⁾ такожъ премудриі ножі.

Після останнього рядка :

„Все то золотаръ своїмъ розумомъ готуетъ“ —

...и сестръ.

О мужехъ злихъ, убивающихъ жени своя.

Ино бо невірного вмiсто звіря убити,

А ино вірного зъ світа сего згубити.

Ино зась мечникъ творить, що людъ розказуеть,

Зате собі велика гріха не приймають.

Будуть тамъ до ся и не сподівають

Не токмо бо гріхъ отца и матіръ убити,

Але и жону — изъ кимъ присягъ вікъ кончити.

Претожъ и жонъ своихъ убивать не держайте,

Але на судъ Божий всі собі памятайте.

Сей же о людяхъ добрихъ, побожныхъ, милостивихъ, ласкавихъ и о
 странноприемнихъ.

Хто странныхъ и убогихъ въ домъ свой приймають,

То собі покой вічний въ небесі готуеть.

Ні за что убо такъ якъ болшъ за милостию

¹⁾ у Куліша : на тихъ.

²⁾ у Куліша : справляють.

Буде міти собі божую благостиню.

Ми же повсеґда за тихъ Бога благаемъ,
Отъ которихъ милостиню иноґді приймаемъ,
А по кончинахъ нашихъ неба доступити.

О друзіхъ зичливихъ.

Про то треба изъ всіми по друзькій пробувати,
И всіми силами іхъ ласки запобігати.
Бо хто не хоче людянь людскости виявляти,
Того и въ приґоді мало будуть ратовати.

Зачімъ прошу васъ зъ всіми прияжливо живіте,
И другъ за друга еще и Богу ся моліте.

О премінностяхъ світовихъ.

И люди тежъ смертями розними ся кончають.

О одноокихъ людахъ.

Назваеця зъ однимъ окомъ півъ чоловіка...

Власне якъ на сміхъ, або тежъ нарокомъ.

И дай, Господи, очей намъ не утрачати,
Бихмо могли всяку речъ ясно оглядати.

О колючкахъ, що колють въ бокахъ у людей часомъ.

Щудь бокъ...

Затверділая кровъ то справляєть...

О болізняхъ животнихъ.

Улічити — вилічити.

О п'янихъ людахъ, богатихъ и убогихъ, чинячихъ бунти безвиннимъ зъ
нерозсуднихъ головъ своїхъ.

Гдижъ будетъ шастатися, многихъ укоряя
И домовнимъ жителямъ спокою не давая.
И хочъ ляжеть изъ лихомъ собі где и спати,
А не спатиметь мовкомъ, все лишъ будетъ ворчати.

И ще проклинаеть, самъ прокляття годень,
Бодай нагло зелизъ!...

О вбогихъ людахъ.

А богатому хочъ то и скорбъ часомъ тинеця,

То въ томъ же ему часі рихло и минетця.

Або будетъ въ здоровью бідний шванковати,
Или которимъ инимъ лихомъ торговати.

О Боже! Чому жъ то ти вбогихъ упускаешъ
На скорбь и на слези...

О мятěžномъ житіи челоуѣческомъ и о убожестві.

Гди жъ світу и земли нѣтъ конца здаетця быть,
А не знайдець вбогий...

Кромъ ему хто инъ печаль въ радость претворить,
А къ тому оному самъ Богъ ласку отворить,
А самъ мало себе хто зъ скорбі свобожаетъ...

За чимъ, о Боже, вбогимъ додавай рятунку.

Токмо самъ, промислнче благий, дай пожити!

О щасливомъ (кому Богъ давъ) житіи члѣскомъ.

Не грѣхъ би и скорбному помощь приложити,
А ему приложивъ би Богъ болшъ повоження
И всѣхъ желаемихъ добръ помноження.

О печалі.

Печаль кому ся лучить, радости не маєть,
Лечь овшемъ сердце его крѣпко увядаеть.

О скорбі и се, толко не о великій.

...трудность орудуеть...

А особно, якъ поидеть, да не зборудуеть.

А вельми того много на світі буваеть,
Же не справивши, къ дому ся поворочаеть.

О скорбящихъ.

...Зъ тіла въ нівечъ изпадають

...Скорбнимъ засихають кости

...и трудовъ їхъ не погадають

Не отчай (не отчаявай ся — прим. О. М.).

Иначе (иншого)...

Бо затрачу и тую до тебе дорогу.

Не печалуй віло, Азъ и ты памятаю...

Ублагодарюю тя и отъ врагъ свободжу.

А еднакъ побіденникъ мало чого маєт
И день отъ дня працюєт, и не можетъ міти.

О убогихъ и о богатихъ.

Що далі на світі, горшъ біда настаєт,
Же убогий чоловікъ во всемъ погибаєт.

Бо стократний імъ за то ущербокъ биваєт.

Або громовимъ огнемъ, або тежъ водою
Ажъ входить імъ тиі вдержання въ бідою.
Зачімъ роботникамъ, прошу, нагорожайте
И однимъ шелягомъ, гди зароблять, не вкривжайте.
Бо за милостиню и тое ся вмняєт,
Хто трудникамъ, якъ слушне годнимъ, заплачаєт.

О подражаніи Христовомъ, до властей.

Не барзо теперъ власті Христу подражають,
Ижъ проступившихъ — рідко коли їхъ прощають,
А хочъ и простятъ... або изъ помненнемъ злобнимъ.

Токмо иний изъ скорбі мовить на ихъ душу:
Впять по прежнему тое жъ діло чинить мушу.

А въ нихъ звичай заледві и кающихся прощати,
А на завше еднакъ зло памятати.

О волочущихся поневолі людяхъ, которі добре ся прежде міли и на
еднихъ місцяхъ (при добрихъ повоженняхъ) сиділи.

Пожалься Боже звлаща на старость!

Тричислена¹⁾ вещь віло мі нашоаєт :
Грїхъ, немощъ, нищета, а кромъ сихъ не буаєт.
Скорбъ кромъ паки случаєт изъ озлобленія,
Одради на радость себі нігди не маєт.

Самъ Богъ добротчинностей такого не забудетъ...

О благополучностяхъ челоуѣческихъ.

О смутнихъ всегда: же иному и добре поводитя,
А вінъ, ніть відома чого, смутитця.

¹⁾ На стр. 186 „Основи“ згадуєт ся четверочисленная скорбъ.

А не знаємъ, чого южъ таковий смутуєть.

Нїщетнее житие — иночеське (прим. О. М.).

О ченцяхъ знайдешъ напродъ далі на переказахъ въ многихъ місцахъ по листахъ ищучи.

О пьянстві и о пьяницяхъ.

Прето отъ запойства хотъ трохи повстятися.

А такъ знову на порі своїй скоро станешъ,

Если запиватися уже перестанешъ.

О хоробі въ пьянства биваеомой.

Пьяний доброхотъ хороби добудеть.

О незаживаючихъ горілки.

Бо кождий фантазію можетъ причитати,
Для котрой праві мусівъ пити перестати,
Або змовять: безмірно худобу пропивавъ,
...не уважно въ людми ся задиравъ.

Тимъ же въ Божую славу мірно заживаймо
И святимъ его даромъ ми не погоржаймо.

О зарекаючихся горілки пити и знову пьючихъ.

Зачімъ, чѣе, перестать зарікати:

Вольно и безъ зароку тебі пить перестати.

А то що заживаемъ горілокъ по многу
Зъ зарокомъ й клядбу пьемъ — грішимъ Богу.
Проступати — (провинитися — прим. О. М.).

О вині або тежъ о горілці.

Давъ Богъ и горілчаний трунокъ на пожитокъ.

Смутнихъ підвеселяєть.

...Хто на голову будетъ хоровати,

Добро бъ такому отнюдь еі не вживати.

И осьмакъ въ кишені въ цілости знайдовавъ.

И хто еі не кушаєть, меншъ Богу згрішаєть

И людямъ добримъ ніякъ той не проступаєть.

Пьяний хочъ мислить, то тілки похибляєть.

Хміль до лихого людей зводить.

Объ оказияхъ.

Бо мовять замути ся, творя того діля,
 И, замутившись, справишъ, хочай и безділя.
 И при оказняхъ все за штуку уходитъ.

Объ урядовихъ людяхъ, слушаючихъ ябедниковъ.

Дубовие почестки..
 Киями частувати.

О свидіт[еляхъ] направд[ивихъ], влаща подсули приймуючихъ.

Втожъ — теж.

О ченцяхъ и охотящихся въ чернечество („Основа“, 188—189).

Опущено у Куліша:

Довжень безпречъ о томъ Бога просити

Въ чистості ховати.

И побожнихъ инокъ въ Рось нашу помножи!
 Мовлять, що не дармо той нічого не маєть,
 А бідному нігде взяти, вінъ того не знаєть.

По бідаші. Побідашамъ (горемыкамъ — прим. О. М.).

И такъ, милий Боже, всімъ убогимъ не добре!

Въ теперейшій вікъ...

Безвинно і по вині.

А черниця бідного Богъ нехай тільки потішаєть

Уже бо онъ о речахъ общинськихъ мало тужить.

Паче якъ бджола добре урожаєть, —

Нехай же и въ чужихъ сторонъ въ нашъ край літають.

(Без заголовка).

Большъ на вселенній обрїтаєтця

Пола женська, нежли мужеська:

Подобно частій дві женъ востаєть на світі,

А менцизнъ разві третей надїятись міти.

О злихъ женахъ, імъ жъ нікогда не пяти віри. (Уривки — див. „Осно-
 ва“, 191).

Після слів:

„Або, тежъ, предъ собою землю поїдала“ —

є ще:

„Бо и Адамъ черезъ жену ласки Божої однавъ.

Одъ женъ и святимъ скорбі бували.

Безплоднимъ.

Трилітню — трьохлітню (прим. О. М.).

А ні зелій, а ні бабь на то не вживайте,
И инихъ въ бакуріей вистерігайте.

О женахъ й дівцяхъ и о пісьменнихъ черницяхъ („Основа“, 191).

У Куліша немає:

Лесть бо безстиднихъ женъ горшъ одъ трутизни,
Що часомъ згонить кого и зъ власной одчизни.

Насъ же уховай, Христе Боже, одъ тиї страсті.

А бувають же часомъ и зъ банкартовъ¹⁾ люде,
Если вродитця щасливъ и побожнимъ буде.

О бабахъ шепотницяхъ, чаровницяхъ и о душепогібельнихъ їхъ ворож-
кахъ (с. в. ворожіннях).

И всякая ворожка зъ бісомъ накладаеть.

За чімъ хто вразькимъ бабамъ ізхотівъ би вірить.

О танцяхъ („Основа“, 211).

А кгдажъ не плясаніе, тобъ того не било [позбавив ся
царства вічного]
А все по старому добре імъ би било (Иродіяді і її дочці).

Аже нікого нехай больше не винують,
Тилько на себе и на діла свої дивують.

Танечне — танцюванням.

Зачімъ добро бь перестати та новихъ звичаївъ,
Жеби Иродіядиної часті не отримали.

О женахъ въ корчемницяхъ въ градіхъ, а найпаче где въ поляхъ въ
корчемнихъ гостинницяхъ блудно живущихъ („Основа“, 194).

Нема у Куліша:

Великой одважности тие жени бувають,
Которі въ корчемнихъ дворахъ где пробувають,
Бо правду рекши, що тамъ въ чистости жити трудно...

Тихъ злихъ ділъ покайтеся

¹⁾ Подільське „бенькарт“ — байстрюк. В. Д.

О женахъ пятницу празднующихъ.

Казавъ бимъ карністю великою карати,
 Которі дармо день той ізвикли праздновати.
 И не токмо зде жени наші єі празднують,
 А въ Литві и мушцизни такожь імъ посліднують.
 Бо въ пятницу отъ великихъ работъ воздержаютця,
 А въ неділю, що хотять, все робять дошовое,
 Такожь и въ полю діло всякое полеовое.

О заматерілихъ дівцяхъ.

Уже змовить: одъ мене, бабо, откоснися,
 И не тільки на яві, и въ во сні не снися.

О женахъ сварливихъ и злоязвичнихъ.

Сварлива жена и днесъ згибель чоловіку,
 Якъ нігди біста въ стародавнімъ віку,
 Бо зъ діаволомъ собі товариство маеть.

Єднакъ жені своїй злій ні въ чімъ не хилися.

Бо буде часто въ мужа худобу подкрадати,
 И иние навикне зліи діла творити,
 О которихъ встидно єсть ділахъ и говорити.

Зачімъ би ліпшъ безъ жони пробувати,
 Ніжъ такую шкапу і нецноту держати.
 І сохранияй, Господи, отъ злихъ женъ чоловіковъ
 Добрихъ: крівъ всі їхъ літа до самихъ кончинъ віковъ.

Родителька...

Неувага — зневага.

Замужний бракъ — заміжже.

Бо и по постригахъ такихъ впятъ видавають,

И по прежнєму зъ мужемъ жить повелівають.

Уже накрутилася доволі

Навернися — вернись.

А ти, побожний мужу, не рачъ єю ся згоршати,

Лечъ гди чесно будетъ жить, зволь навікъ запамятати.

Відаєшь, же на світі все тое биваєть,

Уже-жь живіте чесно, нехай васъ Богъ прощаєть.

А малая дитина — власнє не бувала...

- О куховаркахъ, що по містахъ варенею продавають („Основа“, 232, — уривки без заголовка).
Нового нічого.
- О женахъ близнята рождаючихъ, сирічъ по двоє дітей („Основа“, 195).
У Куліша нема:
И чому найбільшь того на світі биваєть,
Що едно умираєть, едно оставляєть...
И мало где близнюки на світі взрастають.
- О женахъ богатихъ, мамі дітямъ держачихъ.
А гди бъ послі богатства була знову убога,
Не згоршал(а)ся бъ также дітямъ своїмъ, небога.
- О женахъ, присипляючихъ малихъ дітей своїхъ.
И тие въ рознихъ странахъ пригоди бувають,
Що своїхъ малихъ дітей жени присипляють.
Прочнетця — прокинеться.
- О женахъ мужнихъ и бѣльшей въ домахъ своихъ безъ мужей пробуваючихъ.
...въ скупоцахъ не кохайся.
- О мужахъ, кидаючихъ свої жени.
По дві жони мить — звичай то християнський...
Тільки обелъ и ціле такъ по бусурманської.
Утрата — втрата, шкода.
Страта — смерть („страта голови“).
- О ревновихъ мужахъ.
...Тимъ хлібомъ забавлятись.
...Натури перестати (пороку — прим. О. М.).
- О родичахъ неуважнихъ, котрі своїхъ дітей сочетаваютъ браку насильствомъ.
...Насилують...
И ви, родителі, въ томъ зогрішаєте —
Що своїхъ дочокъ (за кого не хотять) силою пхаєте.
- О чоловіку окаянномъ томъ, въ котрого жона старшая, а не онъ самъ — мужъ („Основа“, 196—197).
Хто такому гдунаку не будетъ сміяти.
А не мівъ би...
Будемъ до смерти своєї люто погибати...
Которі женятця не въ равности літъ.

Великої годни нагани
 За що: за тое, що беруть молодихъ старі,
 А за старихъ дідовъ идуть жони молодні.

Биваєть межъ такими велика невгода,
 И благословенство Божєє одбігаєть.

Бо вельми то єсть... негоже.

А даруй въ ровнихъ літахъ.

О иновірної єдиної персоні между мужемъ и женою („Основа“, 197).

А хто добрий кусився инороднее взяти,
 Нехай Богъ рачить житло добрее даровати.

О родителяхъ сочетавающихъ браку дітей своїхъ вельми въ малихъ лі-
 тяхъ, прежде времени.

Родителямъ и тое діло єсть утішно,
 А не дай, Боже, жеби імъ било безгрішно,
 Сди въ безвременю¹⁾ замужь давають дівици.

Тільки Богу гріхъ, а людямъ сміхъ сотворяють.

Недорослий вінъ въ цурки грати,
 А малая невіста кукли справовати.

Часомъ и дорослі статковать невміють,
 Да власне, якъ малі діти, такъ жаліють.
 А малий...

Що оженився: куди пойдеть, то забудеть.

Не зділіють заробить хліба души пожити,
 Крімъ за готовимъ хлібомъ будуть підростати,
 Покуль навчатся такъ, якъ люде, роботати.

Після слів:

„То можна річ — до року и матірью стати“ —
 А маліє кілько рокъ гибіють безъ приплодку,
 Якъ вітьи недостиглихъ овочнихъ дровъ въ огородку.

¹⁾ у Куліша: безвременно.

О женящихся мужехъ въ третій разъ и въ четвертій и о женахъ, идущихъ замужъ въ-третє и въ-четвертє.

И, не по християнськи чинити то вміють.

Предъ священникомъ тайни свої закривають,
А священники того не знають да вінчають.

И церковъ святая такъ той законъ тримаєть,
Же женити отъ двохъ разъ — болшъ не позволяєть.

Пеують бо законъ Божий и дають на поталу.

Єще жъ и такихъ всюди много пробуваєть,
Же въ-четвертє въ лихомъ братись покушають.
Пекельне потопленнє...

Все свое въ монастирь отдати...

О старихъ дідахъ женящихся и о старихъ бабахъ замужъ идучихъ.

Осуди їхъ браннє достойно
По-ангельскій обходити (неприкоснов. — о супр., прим. О. М.).
Однакъ не знавши того, будутъ їхъ судити.

И тимъ діломъ дідище инъ старий вимовляєть,
Що господині собі для худоби не маєть.
А можна бъ (за той кошть) для дозору кого принаняти,
А ніжъ въ подивеннє людямъ изпо(а?)дати.

Зъ нестатку чинять то шаленство.
А попамъ би треба бабъ зъ дідами не вінчати,
Хочъ би міли за тое імъ и переплачати,
И повинні бъ імъ такого безчинства збороняти.

О мужехъ упорнихъ и безразсуднихъ, которие отнюдь не йміють любви ку своїмъ женамъ, звлаща ку чеснимъ, непудоиз[ривимъ] и побожнимъ.

Много єсть неуважнихъ и мужей на світі,
Же чеснихъ жонъ не хотять въ добрій любви міти.
Будєть иний въ всякихъ ділахъ самъ ледащо,
А жену чесну що-день караєть ні за що.

А турбацій безпутнихъ...

Добре нахилий — карай.

О священ[икахъ] свідк[ихъ] вдовств[ующихъ].

Зазрячи самъ себе...

Сердечний жаль...

И мислій не стане — (як вире попада)

А ненависть и знуту чинить — Боже тя вховай.

О оспалихъ людяхъ... („Основа“, 195).

Доми погоряють...

Очутити — прочуматися.

Оспалче!

И хвали отдать Богу подвіжнимъ не можешъ.

Очкнувся — прокинувся

Лінивче!

Не хтій (— не хоти!)

Принамній въ Неділю, коли паски святять.

О мѣцахъ досолихъ, сплющихъ вкупі на єднихъ ложахъ съ матери своїми.

Прето матеркамъ синівъ неслухне класти,

Жеби не змогъ мизерній умъ лузанъ окрасти:

Вражая хитрость на гріхъ способъ подаваєть.

Єди вкупі лігши, тіломъ тіла дотикаєть.

Малимъ дітямъ колиска — то діло звичайно;

А класти край себе — и то необычайне.

Великим — земля, лава — то місце пристойно.

А за тимъ сами розумъ и волю маєте:

Не мое о томъ діло, якъ собі знаєте.

О дающихъ благослов[енство] на гріховніє творенія; наприкл. би хто благословивъ черницеви женитися или кому иному иное що злоє творити.

А хто бъ женитись черницю благословенство давъ,

То той и черницеви всі гріхи на себе бъ взявъ.

- ...оба въ яму впадають,
 Понеже сего світа земного не видають.
- О людяхъ старихъ и малихъ, творящихъ плотскій грѣхъ.
 Дивуетця паче Богъ старому чоловіку,
 Нежели живущему собі въ молодомъ віку.
- ...ненавидить трохъ персонъ моя душа:
 Богатого, скупого и пишного голиша,
 И старихъ зв-промежъ людей мужей прелюбодіевъ,
 А ктому особъ татей, або рачей злодіевъ.
 А и младимъ еднакъ Богъ не велить згрѣшати,
 Але навчаєть ихъ въ чистості перебувати.
 ...змовивъ похоті плотские отгрібайте!
- О явпогрішникахъ.
- О неуміющихъ и нехотящихъ дітей своїхъ вчити на добрие діла.
 Которіи родичі дітей своїхъ не навчають,
 Тіи неприятели дітямъ своїмъ бувають,
 Бо підги безъ цвічення діти добри не будуть,
 И виросши, хочъ красти, хочъ розбивати будуть.
- Тільки жъ не зможешъ тогді, власне дуба, нахилить.
 И такий и батька часомъ за груди хватаєть,
 Або тежъ пудъ часъ и въ шию кулакомъ даваєть.
- О повседневи[ихъ] грѣхотвор[еніяхъ?] чоловіч[еських].
 Якъ не пудкований кінъ зімою...
- Тільки всі наши дієства самому Богу вістни,
 Да непорочни тобі, всевидцеві, явїмся.
- О людяхъ тихъ, которіе не хот[ять] жен[иться] черезъ весь свій вікъ,
 и до старихъ літъ або и до самої смерті.
- ...що то другий за обичай маєть
- ...жони поймовати.
- А то такъ иний презъ весь свій вікъ изваляєть.
- Чоловічеська, видимъ, въ него вся структура,
 А не зрозуміємъ, що то въ немъ за натура.

О старостахъ, або тежъ о сватахъ, що дівиць висватують за младен-
цовъ.

Видячи люде въ людей сідинніе старости,
Тихъ, якъ чеснихъ и віри годнихъ, просять въ старости.

А такъ онихъ младенцовъ, якъ зацнихъ, валецають
И отцевъ тихъ дівчихъ звичай упрашають.
...не зневоляйте.

О кумовстві, що кумі брати кумові не благословляють („Основа“, 201).

У Куліша нема:

И тежъ и дочку въ куми не волно взяти,
Що тому и чинити на світі — не знати
(И не тільки куму, а й синамъ).

О дітяхъ, ост[авленихъ] отъ родичовъ своїхъ въ годі одномъ или въ
двохъ и далі.

Отець вмреть, то поль сироти дитина,

А мати, то вже цілая сиротина.

А вскормившись треба добре за то отслужовать,
И за власнихъ родичовъ у пошанованню мать.
...Вихованці...

О непамятовлоб[ствахъ] дитиннихъ.

И вп'ять едно другого кріпко зневажають,
А отступивши, все то собі за ніщо мають.
А старого хочъ мало хто зневажитьъ,
То заразъ въ нетерпіння на позовъ кошть важитьъ.

Прето и намъ треба вже злобства оставити.

О глухихъ и ненімихъ.

...Німиї языкъ масть.

...Безгласная німота...

О глухихъ и німихъ.

...Заложило ухо...

...Побіденний (б'ѣдственний — прим. О. М.)

...небораць (бідаць — прим. О. М.).

О кашлю.

И ка[шель] злая то немощъ на світі:

...въ грудяхъ спіраеть.
 ...щобъ отъ всіхъ насъ искоренився,
 Да въ псовъ лядскихъ и въ иншихъ вселився.

А зато бѣ и псовъ вигибло хочъ мало.

О гончаряхъ слово віршовне похвальное.

Первий на світі гончарь, ремесникъ труждатель,
 Самъ Господь Богъ — Адама и Евы создатель.

Прето можна гончарство святимъ діломъ назвать...

И гончарямъ чоловіка можна бѣ въ глини зробиць,
 Только жѣ не возможно, зробивши, души вліпиль.
 ...кафлевие печи...

И розниє на кахляхъ оздоби мудрують,
 А борзій, що покбщуваними називають,
 Де фарбами всякої краси додавають,
 Именно же — многіє шмалцами кладуть цвіти
 И велми премудріє полагають квіти.
 Ажъ би безп'рїчъ (?) хотівъ на тую дивитись
 Пїчъ и грїтись, до такой милой притулитись.
 Зачімъ, о гончари, васъ крїпко похваляю
 И отъ Бога за то вамъ спасення прияю.

О ратаяхъ, або тежъ о пашущихъ хлїбъ людяхъ („Основа“, 223).

В кінці:

Мовлена жѣ тая речъ: хлїбъ серце укрїпиль,
 Если хлїбомъ животи чоловікъ покрїпиль.

О ткачахъ и о женахъ ихъ... („Основа“, 217—218).

В рукописі по всьому є ще два рядки:

И ремесла вашого, крий Боже, не зневажаю,
 Только сперва написавъ прикро въ слові единомъ.

О бондаряхъ („Основа“, 220).

У Куліша немає першихъ двохъ рядківъ:

Честно єсть бондарство і вельми надббно,
 Бо ніхто и не обїйдетъ и безъ нихъ подобно.

А після слів

„або трость, альбо круги, или стружетъ обручъ“ —
 И майстерство свое тамъ и тамъ розкладаєть
 И охочю до роботи пильность маєть.

А що заробить, мусить часъ и прожити,
Послі праці животи троха покріпити.

О шаповалахъ и о коновалахъ („Основа“, 222—223).

У Куліша немає останніх двох рядків:

И ремесло їхъ чірство и годно похвали,
Хочъ би въ кождомъ городі бувъ імъ цехъ для слави.

О тесляхъ („Основа“, 221).

У Куліша немає початку:

И тесельскіе въ честі майстрове бувають,
Же мудріе будинки они виставляють.
Меновите, яко-то: покоі панськіе,
Або тежъ ини и палати царськіе.
И церкви оздобніе въ славу Христу Богу.
Мати в повазі...

Бивають въ неменшій отвазі...

(Далі 6 рядків, ті що в „Основі“), а потім:

А гди ся прилучить крестъ на церкві встановляти,
Тогді мусять всі свої гріхи впамятати.
А такъ, на бані стоя, крестъ постановляють.

Я за теслями тебе, Боже, благаю

И въ жонами и въ дітьми Тобі їхъ вручаю.

О музикахъ, меновите о цимбалістнихъ и о скрипнікахъ („Основа“, 209—210).

Нового нічого.

О шевцахъ и о честномъ їхъ реместлі („Основа“, 218—220).

Немає лишень останнього рядка:

А такъ не треба ніколи шевцовъ зневажати.

О мельникахъ або тежъ о мірошникахъ („Основа“, 222).

З себе хліба мають...

О самихъ господаряхъ, владущихъ млинами и держащихъ ихъ, и о млинахъ („Основа“, 222).

Нового нічого.

О иконописцяхъ, сирічь о малярахъ и честномъ рукоділлі онихъ, и о богомазахъ („Основа“, 213—214).

Дві відміни у Куліша. В рядку 9:

И котрий маляръ чисто вікъ свой провоздаеть, — в рукоп.
[честмо.

І в останньому рядку:

Так же и по містах по дворах пси дражити, — в рукоп.

[такъ тежъ...

О рибалкахъ и о резникахъ („Основа“, 223). Після:

„И молитвенниками за всіхъ насъ починивъ“ 6:

И ченці рибу їсти людямъ помагають.

І потім вкінці:

Як хто чим хочеть, нехай хліба заробляєть,

А и вамъ, резникамъ, Богъ нехай помагаєть.

О гутникахъ и о склярахъ („Основа“, 223 - 224).

На стор. 224 після:

„И мосянжъ прозвіти“ —

...сонце не проходитьъ,

А через скло и въ храмини и въ церквнн...

...крушитця...

...Нетлінно во-віки...

...въ землі, въ воді, въ огні не стліваєть.

...Тлінію не вдаютьця...

...а воно не придаєтьця...

Далі у Куліша помилка:

„Світовидние убо ділають залони“, — в рукоп.: заслони.

В кінці два рядки, яких немає у Куліша:

Тимъ і сіхъ ремесниковъ Господи помножай,

И імъ мудрость и силу и користь подавай.

О звонникахъ и о комисаряхъ („Основа“, 221).

З самого початку:

Зъ межъ нихъ и звонниковъ намъ треба.

Далі у Куліша йде 2 рядки, після яких в рукописі:

И при банкетахъ въ пановъ изъ гарматъ стріляють

И веселости всімъ тамъ бившимъ додавають.

О интролігаторахъ („Основа“, 214).

У Куліша подано усього 4 рядки, а далі в рукописі:

И не тилько потребни они людямъ вірнимъ,

Але и иноземнимъ, безбожнимъ, невірнимъ.

Хочъ не знають письмъ инихъ, могутъ оправляти

Книги, гди на кустусахъ будутъ ровсмотряти.

О друкаряхъ, що книги друкують („Основа“, 214).

Нового нічого.

О виногради и о винограднихъ („Основа“, 215).

Після слів :

„а кошту въ десятеро за літо ровийдетъ“ —

Если... вродитця, то не зовсімъ втрата,

А не послужить літо, безъ числа кошту страта.

О винникахъ, или о винокурахъ, або тежъ о горільчаникахъ, що горілки робять у винницяхъ („Основа“, 215).

Вимовляю... (обмовляю)

О ситникахъ и о решётникахъ („Основа“, 224).

У Куліша видруковано усього 4 рядки. Після 2-го рядка :

...вспомніть¹⁾ гидко —

А тільки жъ хочъ бридко, хочъ гидко, щожъ міємъ чинить,

Сди не можна хлібъ світлий окромъ сита уходить...

(Далі ті два рядки, що у Куліша). Потім :

А паче бъ згоршительно презъ сито проціжати,

Якъ то на млеко есть звичай ситця держати

И на про[с?]фори муку пшеничну просівають,

На которихъ Богові офіру приношають.

А такъ можемъ ми и ситництвомъ не гнушать.

О муровщикахъ, що церкви мурують („Основа“, 215).

Нічого нового.

О копающихъ колодезѣ глубокие („Основа“, 224).

З самого початку :

О яко жъ тамъ, Боже мій, не будетъ страхота,

Где ся трапить викопати такая глибота.

Привітатись...

І в кінці після :

„И пламенемъ огненнымъ вкругъ оцірклевано“ —

Для того не возможно нікому тамъ бивати

До пекельнихъ домів.

О олійникахъ („Основа“, 224—225).

В кінці тексту видрукованого Кулішем :

Добрие на всяку річъ оліємъ заправи,

Добрі і смаковиті изъ нимъ есть потрави.

¹⁾ в рукоп. : вспомнѣти.

...Голову клопотать...

...Користь оглядати.

О воскобойникахъ („Основа“, 225).

З початку :

Въ забиванняхъ восковихъ меншъ праці биваєть,

А олійникъ утроє трўжданя приймаєть.

(Далі ті 4 рядки, що у Куліша. Потім) :

А олійникъ на своїхъ трудахъ ажъ изгидить,

Покуль готового олія.

О калачникахъ („Основа“, 225).

В кінці тексту видрукованого Кулішем :

То предси бѣ калачники не годни бѣ нагани,

Также и старці въ цехомъ своїмъ не міли бѣ догани

(як би на церков давали).

О перевозникахъ.

...Людымъ виготують...

...Вельми працювати...

Шостами поганяти и стернь керувати,

И воду изъ суденъ часто виливають,

И въ гору протівъ вітру поромъ управляють.

...Утихнення вітровъ дожидати.

Тожъ потомъ, гди фортуни перестануть,

Впьять по прежнему вози зъ людьми стануть.

Щобъ люде не могли ся дармо ваковати

...ихъ еднаєть.

На великихъ водахъ ажъ покуль замерзають,

А на малий по той часъ, покуль пшпадають.

Тимъ и перевозниковъ не обелъ ганить треба.

О сніцаряхъ и о слюсаряхъ („Основа“, 221).

Можетъ ся почудити всякъ, зря онихъ мудрость.

И дай Боже на землі імъ всякую довольность.

О дударяхъ, что въ дуди грають („Основа“, 210—211).

Десь після 8-го рядка текста, що видруковав Куліш :

Як пухъ, якъ духъ, якъ мое здоровьячко...

...миле щастьечко...

Десь перед словами:

„И бодай загинула дуда на всі віки“:
А вже не отъ християнъ явилася на світъ,
Не годило бъ ся християномъ еї иміть.

Після всього:

Ми жъ, православние, игръ всякихъ не жадаймо,
Кромъ войсковихъ, да Христа Бога восхваляймо.

О токаряхъ. („Основа“, 225 — 226).

Нового нічого.

В рукописі: солниці, а не сольниці, — як у Куліша).

(„И до монастирських трапець точать солниці“)

О пастухахъ, скоти и бидла (и свинія) пасущихъ, паче же о овчаряхъ
(„Основа“, 226).

Спочатку:

...такъ въ письмі положено

И виравно тамъ о онихъ доложено.

(Після рядка 7-го текста Куліша):

Христось по имені овци своя глашаєть

И по немъ жадна идєть и гласа его слушаєть.

В кінці:

И порядно своїми уряди справуйте.

О кравцахъ („Основа“, 218).

У Куліша останній рядок читаєть ся так:

Прасъ, ножици, наперстокъ, иголка, а не иное, — в рукоп.
[и голка, а не иное...

О кушнерахъ („Основа“, 226).

Спочатку:

И кушніръ всякимъ людянь вельми єсть надобенъ

И также презъ ремесло каждому угоденъ

(Далі ті 4 рядки, що у Куліша, а потім:)

Зачімъ пожитокъ, Боже, дай и кушніреві,

Биле бъ не злomu якому шальвиреві.

О коваляхъ („Основа“, 221).

...Потребу его всякий чоловікъ

Не тільки теперъ, а и зъ стародавнихъ вікъ,

Не тільки богатий, але и убогий

Просить о роботу, чого треба, людъ многий.

И ковали жъ, спаси Боже, православниі...

О многоуміючихъ ремесль.

И всіхъ ремесль робить на челядь ся не споможетъ :
Прето кондиціі лишъ одной доглядовати,
Нежели во многиі ся ремесла втручати.

А до многихъ кидатись ремесत्वъ переставайте

...Певніший пожитокъ

...Пожитечніший прибитокъ...

О равнихъ всякихъ ремесникахъ и о чеснихъ рукоділяхъ ихъ.

Римарямъ. Рудникамъ. Стельмахамъ.

Гребѣнникамъ. Довбишамъ. Гармашамъ.

Гафарямъ. Котлярамъ. Линникамъ.

Гисарамъ. Милникамъ. Дѣгтярамъ.

Столярамъ. Ціруликамъ. Тютюнникамъ.

Солітраникамъ. Пороховникамъ. Шабельникамъ.

Роговникамъ. Тертичникамъ. Бражникамъ.

Ситникамъ, лавбникамъ и козакамъ одважникамъ.

Коробочникамъ. Кресторізамъ. Бардачникамъ.

Кабачникамъ. Сагайдачникамъ и Пиворізамъ.

Колесникамъ. Стрѣльникамъ. Пивоварникамъ.

Воскобойникамъ и тимъ ірнимъ.

И всякимъ возвилеченія крестяномъ вірнимъ.

О гофаряхъ („Основа“, 208).

Нічого нового.

О шабельникахъ („Основа“, 211).

И шабельники вещь военну виставляють,

Поневажъ премудрие шаблі изробляють.

О стрѣльникахъ, що стрѣли козацькие робять и о козакахъ похвальное.
(„Основа“, 212).

В рядку 8-му у Куліша :

Мощно и добре тягнетъ лукъ, — в руках. мощно...

В кінці текста, видрукованого Кулішем :

Богъ вамъ нехай побіждать враговъ помагаеть,

А васъ отъ враговъ въ войскахъ и домахъ сохраняеть.

Я всімъ милостямъ вашимъ сердечне прияю,

А пришедшихъ въ всей [ду]ши миле поздоровляю.

О солітрачикахъ („Основа“, 212—213).

Після рядка 2-го:

...Зробити в селітри в уголлемъ возможно.

О пороховникахъ („Основа“, 213).

Після:

„Звірей и птицъ стріляють“ —

И въ арматъ выпалаяють, где панства гуляють.

(Далі „І в день Богоявленський...“)

А особно на брап[яхъ] воен[нихъ] треба палити

И доконечно...

О докторяхъ и о цілюрикахъ („Основа“, 208).

[Тут написано, видно, пізнійше: книга Шпаковского Семена собственной]. (О. М.).

Після слів: „Але и о простихъ цілюрниковъ немудрихъ“ —

И самъ себе отъ смерті и онъ не заступитъ,

Якъ конечна кончина и ему наступитъ.

О сідлярахъ, або тежъ о кульбачникахъ, що кульбаки роблять („Основа“, 211).

В рядку другому у Куліша:

...на такъ ся могли збити“ — помилка: в рукоп. не так...

О кухмистеряхъ, або тежъ о кухаряхъ („Основа“, 207).

Вкінці усього:

А промислній всякъ кухмистръ пану угодить

И себе такожъ (?) колвекъ, хочъ мало не вголодить.

О гребенникахъ, що гребенці въ роговъ (скотскихъ, або тежъ бидлячихъ) робять до чесання головъ („Основа“, 226 — тільки згадка).

Бо всякий народъ въ себе гребені тримаєть.

А такъ изъ гребонницькихъ ділъ єсть всімъ вигода.

Заступай и отъ неволь онихъ бусурманськихъ.

О солодовникахъ („Основа“, 216).

Після всього:

Зачімъ всякъ народъ мусить отъ горе терпіти.

Да солоді людямъ и намъ на пива зробляти.

О пивоварахъ (броварникахъ) („Основа“, 215—216).

Нічого нового.

О соляникахъ, торяникахъ, бурлакахъ, що солі господарские варять
(„Основа“, 226—227).

Нічого нового.

О сагайдачникахъ, що сайдаки (або тежъ по-пробстій мовячи) луки робять
ковацкие („Основа“, 212).

Нового нічого.

О лвахъ и о медведяхъ, яко силни суть зіло.

Лучшей би чоловіка тобі такъ вшановать,
Як звирей рачилесь силою вдарствовать:
Могль би чоловікъ себѣ лишней вигожати

А же не схотівъ еси силою учтити,
Да въ бестий нечистихъ вліпити.

А то на шкоди людямъ онихъ еси вплодивъ.

Яко-то медвідь пчели въ пасікахъ збиваеъ,
И чоловіка, хочъ не звість, то перестрашаеъ.

...въ ковчегъ брати —

Нехай би въ потопъ зъ нащадкомъ могли скореняти.

И днесъ ще би могль инъ звирь створити

И на потребу людську на світъ розплодити,

Жебъ чоловікъ, якъ конемъ, могль въ полю работать,

А домовий би статокъ въ той часъ могль спочивать.

А медвідь, нехай би вінъ загинувъ на віки:

Бо не ради на світі ему чоловіки.

О зайцяхъ.

И заецъ на світі зле собі пробуваеъ,

Же на его все лихо отъ всіхъ странъ чигаеъ,

Якъ то: не тилько, що пси его уловляють,

Але навіть и птиці его забивають.

Яко то волкъ, биле-би нагнавъ, то звідаеъ,

А особно на стевяхъ въ силца упадаеъ.

И марно и нагло южъ обелъ пропадаеъ

И нігди, вімъ, заецъ той не почиваеъ,

Же отъ всего створіння Божого втікаеъ

И не жиетъ на містцу, — лечъ много йміетъ домовъ

По общой приповістці — якъ у зайця ломовъ.

Зачімъ, бідний зайче, би-сь білшь не терпівъ пригоди,

Біжи, утопись где южь въ болотную воду.
 Єднакъ не великий намъ изъ тебе пожитокъ:
 Огороднину псуешь, ажъ то зась не прибитокъ.
 Чинишь у городахъ всякіе пакости,
 Бодай тя не минали всякіе напасти,
 Же, злий рабе, капусти людянь поїдаешъ,
 И садовинъ молодыхъ внівичъ подгризаешъ.
 И самъ еси мерзений весь, гди бисъ себе взріль,
 То и на світі, встиду ради, жить би не схотїль.
 И хочъ би тя не било, не згожь еси ні на що
 И мясо твое бридко, и згола лядащо,
 И нечестива шкура твоя, же то не крїпка —
 Не такъ, якъ иная — на все добра і крїпка;
 И пожался, Боже, тихъ людей благочестивихъ,
 Же то футерца шкуютъ зъ вашихъ шкуръ нечестивихъ.
 И знову жъ тобі, зайче, мовлю, не полїнися,
 Да у болото, або въ воду утописа.
 Также, якъ перебіжишь где коль дорогу,
 Вчинишь людянь немалу тревогу;
 Гди въ дорозі и згола не будетъ щастя,
 Бодай тя сроеое узяло нещастя,
 Жеби и память твоя въ людей не оставала,
 Да ижъ би по всемъ світу воча искореняла.
 Такъ тобі, зайче, въ рацію покладаю,
 А якъ написалемъ, то тобі и прияю.

О злой статчині, або тежь о товарині и о злой жоні — и тутъ внятъ
 ся докладаеть, въ річи.

Можешъ гди не словами жону научиги,
 То можно злий норовъ трохи киемъ одбучиги.
 А ежели не киемъ, то хочъ макогономъ,
 А начнетъ утікати, влучай навздогомъ.
 И дай Боже нікому жони той не міти
 И злонровноі бидлини, бо скорбъ будетъ міти.

О коняхъ злихъ и о добрихъ, и о женахъ злихъ, еще мало тутъ же ся
 въ річи слушноі припоминаеть.

Во многи присловіи такихъ заживають,
 И вельми тое добре здавна повідають:
 Не вїрь коню въ полі, а жінці у дворі:

Жінці всеї правди не одкривай“ и проч..

О козахъ.

И тие то козлища по лівиці стануть

Бо отъ нихъ мясъ въ варенню смердятъ и потрави,
А що найгоршъ бивають часомъ и страви

О рибакъ.

...(Коли не їдять вірніі риби)

Гди Благовіщення на страсній неділі биваєтъ
И въ святъ-вечірѣ не яєся риба рождественскихъ,
Такъ тежъ особливше и въ Богоявленскихъ.

О скоті и бидлі і о бестіяхъ.

Скотомъ праве рогатий товаръ називаєтъ,
То єсть волове, краве, тако повідаєтъ,
А що бидломъ — то єсть ся коні именують,
О чесомъ и Словяне такъ свідітельствуютъ.
Бестіями же — волки, лви и пси називають,
И иніє звірі, которихъ крестяне не вживають.

Именно горностаі, соболі, лисиці,
Медведі и бабаки и знову жъ кунциці,
Такъ тежъ дикіі кози и впятъ же сугаки,
Рисі, пески, и кози, и єще корсаки,
Особлвевежъ над-обычай хорошіі тхори,
Видри и бобри и тие жъ соболі.

О свиніяхъ.

И въ Египті мясо то нідисъ заживали,
А цигане и нині лучшъ насъ вподобали,
И нашъ світовий народъ того...
Солонини держачи, страви затовкаєтъ,
Бо хочъ якое мясо, безъ сала не смачно.

О котакъ.

Извикли коти очи жмурить, глави ховать,
Имъ ся видить, ніхто іхъ южъ не будетъ видать,
И духъ любятъ, на печі собі потягають,

А вскочивши изъ печі, по горшкахъ никають.
 А повинность би котамъ миши уловляти,
 А большъ такихъ, що вміють зъ мисокъ восхищати.
 А особній звичай їхъ въ судна наникати,
 Ежели хто забудеть суденъ накривати.

Слово 1-ое о псахъ, або тежъ о собакахъ, и о людехъ, любящихъ ихъ...
 („Основа“, 186—187).

Перед кінцевими двома рядками, що у Куліша видруковано, є ще:
 „Бо песъ не встережеть, гди Богъ не заступаеть;
 Надіючийся на пса, Богу проступаеть.

Слово 2-ое о псахъ и о людехъ, не любящихъ псовъ и недержащихъ
 ихъ („Основа“, 187).

Нічого нового.

О ключникахъ пановъ великихъ свіцкихъ и духовнихъ властей
 („Основа“, 202—203).

Жебъ по годности въ свій часъ кому треба давалъ;
 Дай лучшъ странному уста смажні закропити

И я пиесець виршовъ сіхъ въ тожъ ради даваю,
 И всімъ ключарамъ добримъ многихъ літъ желаю.

О шафаряхъ мирськихъ и о монастирськихъ.

...о томъ пильно помишляеть,
 Жебъ, яко шинкаръ, часомъ не прошинковати,
 Але иж би рахубу цілу пану здати.

Зачімъ не желей ніхто изъ шафарства хліба

Якъ лічби не издають, своїми докладають.

О будникахъ, що поташъ робять („Основа“, 227).

Після рядка другого у Куліша:

...Туркамъ сукна фарбовать виробляють, —

в рукописи:

А паробивши много, то якое-то збувають.
 [Я] же о томъ не знаю, разві люде знають.

А в кінці всього:

И поташники жъ нехай здорови бувають,
 А за віршъ сей ласкаве мя похваляють.

О крилошанахъ, збитне трунокъ горільчаний заживающихъ... („Основа“,
 171).

Нового нічого.

О монастирських трапезнихъ, що доглядають трапезъ и носять зъ келарень видаеміе potravи сидячимъ въ трапезахъ братіямъ и світськимъ тежъ послушникамъ честнимъ, по обикновеніяхъ монастирськихъ.

Хочъ часомъ есть община́ и не община́,
Ти смотри приліжно, же бъ не била ропщина́

Як то: часто убруси жеби були прани
И чистими у свято столи застилани,
Кварти тожъ треба часто полоскати
И до гори денцями всі переворочать.

О канархистрихъ.

Канархистра повиненъ есть гласно сказовати,
Жеби всімъ крилошаномъ можно все слішати.

А особливо точокъ нігде не розривать
И гласовъ и подобновъ острожно смотріти

...жебъ въ крилосі нігди не сміявся
И зъ пильністю охочо пістомъ (?) святимъ бадався.

О утікаючихъ.

Давня приповідь: якъ втікъ — якъ десяти побивъ,
Же напасти утекомъ своїмъ собі позбивъ.
Гонящемусь дороги многи, тому — єдина:
Доброму втікачеві справить много година,
Которий поступа просто въ єдну дорогу
И що ступить, жеби не бувъ пойманъ, молитця Богу,
И такъ, невинний, очи гонящимъ засліпляеть,
А втікачеві въ дальший путь Господь помагаеть.
Прето всякихъ невиннихъ втеклихъ, Боже, сохраний,
А и виннихъ, хотящихъ каятися, заступай.
Да егда милостивно о нихъ Ти сохраниши,
Самъ послі отъ нихъ собі благодарность узриши.

О утікаючихъ и се.

И то старихъ слово, же въ страха великі очи:
Хочъ страшная темная ночь, втікають и въ-почі,
Бо не боятся тогди такъ звіря, якъ чоловіка,
Подобно, правдива то річъ есть от віка.
Звіръ, аще и увидить, то ивий утікаеть

А чоловік, гди узритъ, то певне наганяеть;
 Не жадень же и гонецъ не міеть въ серці Бога,
 Иний и нагнавши, то знову пустить для Бога.
 А самъ змовить старшині своєму, же не бачивъ:
 Ажъ ему Господь гріхъ за милость перебачивъ!

О промислиныхъ людяхъ.

А и промислний подь часъ ницетень знайдуеть,
 Поневажъ хто ему злий поваження псуеть.

О скривающихъ талантъ, т. е. каковую любо мудрость.

Талантъ, же наукою то ся називаеть,
 Гди же независтний, и инимъ звичаеть.
 Бо аще токмо самъ кто мудрость розуміеть,
 А другимъ не подаеть, ползи въ ней не міеть.

О неблагодарныхъ людехъ ласці Божой и чоловіческой.

...той, иже своїхъ трудниковъ вкривжаеть.
 А Христось потрудився за всіхъ попремногу,
 Биле бъ присвоити якъ отцю Богу.
 А страсті і трудъ Христовъ нікто же исповість:
 Аще и пишеть нікто, но паче онъ самъ вість.
 Тімъ достойно Христови страсті поминати,
 И трудящихся на насъ не запоминати.
 Невдячнимъ убо, горе!...

О временахъ літнихъ и о зімнихъ.

Которі будуть трвати до кончини світа.
 И часи тежъ всякіи отъ него сотворени,
 Но найпаче літніи отъ всіхъ ухвалени.

И що вготуеть літо, зіма прибіраеть,
 А ростіння плодовъ въ зімі не буваеть.
 И що одмітаемо въ часъ літній ногами,
 Тое въ охотою бъ взявъ въ зімі и руками.
 А такъ пудданство зімі літо отпрауеть,
 Гди всякіи запаси ій завше готуеть:
 Подобно ті ситості зіма въ собі не маеть
 Ижъ всякіи літніи собранія збідаеть,

И согрій духомъ святимъ въ насъ хладний сердца:
Молімъ тя прісно о то, отъ всего сердца.

О часахъ погоднихъ и о непогоднихъ.

Бо въ погоду и смутний веселимъ биваесть

И роботающимъ ліпшъ тогді работати,
Чисто за всякую речъ руками ся взяти.

А въ безведриое время вся тварь дряхлуесть,
И немало лечь крѣпко сердца болізуесть.
Бо истатчина онихъ часовъ надсажаесть,
Которое въ поїздахъ часто работаесть.
И особъ чоловіку часові утрата
И на харчъ грошова даремно изтрата.

О нестановихъ вінахъ.

Подобно то карность Богъ людямъ посилаесть,
Же то нестатокъ вісній великий буваесть,
Яко-то частократно случаются слоти
И зъ заравливимъ вітромъ дождевни плюхоти.
А часомъ збитне се роскали знайдують,
Же ажъ крѣпко всі люде зъ скотами бідують.
А иногді и води на низахъ стопляють,
А на ставахъ, на рікахъ греблі уривають.
И переїздовъ въ рудкахъ тогді піть севпечно,
А покуль где они есть, замерзнуть конечно.
Еднакъ не добро и въ той часъ, гди голошоки,
Конь поповзнется, вибъесть себѣ зуби і щоки.
Коня жъ можна на кілька ногъ кому подковать,
А волъ бідний не кованъ мусить ся спотикать.
И злая то річъ їздить волами на світі:
Волівъ би все коньми, а їхъ би хочъ не міти.
Якъ би міль въ злий фортунний часъ собкатъся волами,
То скорій би послішивъ пішими ногами.

Якъ скотинамъ и людямъ покармовъ не станеть.

Бо хочъ снігъ буваесть, да не замерзаесть;
А замерзеть, то о снігъ трудно.

...Груда мерзлая, снігомъ не прикрита,

...Голая земля не вкрита.

Бо хочь будеть зима, южь не своего часу,
Гди люде чахлють березово[го] квасу.

И такь весь подобний чась зимний эле проминеть,
А въ весняний чась бобромь на ухо наженеть;
И южь въ той чась не будеть сі потребовать:
Пришло время, радь би всякъ вскорі літо оглядять

О літехъ и о зимахъ и о странахъ теплихъ и о зимнихъ.

Тако и опая намь вещь отнюдь недоміслена.

А невірнимъ поганомъ далъ еси весь ужитокъ

Два и полъ въ літо овощи ся рождають...

А християнський край тимъ еси не удовіливъ

И подь чась въ літі студень случаеть...

И гди би тежь и отъ насъ лютость зимнюю отнявъ,
Кождий би по зімі изъ межъ насъ глави не звязавъ.

О писаніи святомъ и о учащихся его („Основа“, 176).

В самому кінці того, що видруковано у Куліша:

А за наказанне о прощентво упрошаю.

О учащихся малихъ дітяхъ писаній съ тихъ, яко малиі научатся, а великі хочь ся и учити будуть, да не такъ могуть южь тні памятати, и не такъ славно.

Поневажь не такъ можна дорослихъ нахилити

И для того то малихъ писаній заправляють

А хочь и есть, що великий писанія ся учить,
Да толко бідний себе и учителя мучить.

Тилько знебудется и чась дармо тратить будеть

Мощно и въ у-зрості, письменного южъ вчити,
Якъ то: часомъ якую мудрость ему открыти.

О хотящихъ письма учитися и немогущихъ.

Письмо таково — кому то Богъ дасть его вміти,
А иний и учитця, а не будетъ розуміти.

О учащихся въ літяхъ чого доброго (кромъ Божественного Писанія), яко не встидно есть.

а (?) оного всіхъ ся учити нивіромъ

И на судиці твоімъ да не постидимся.

О православнихъ людехъ, воинскіе служби одправуючихъ, іменно о козакахъ („Основа“, 206).

Після рядка третього:

„А козакъ, шедши в войско, весь домъ свой оставляетъ“
в рукопису стоить:

А идучи, зверне къ дому, и самъ не знаетъ,
Только самъ Богъ їхъ нехай одъ смертей сохраняетъ“.

(Далі знову два рядки у Куліша, а потім):

Бо на войнахъ въ потребахъ кровь свою проливають
И за православную віру души полагають

О веселости дворской и о смущеніи („Основа“, 201).

Нічого нового.

О баняхъ (т. е. о лазняхъ), або тежъ по литовськ[ому] о мильняхъ, — же входящие въ нихъ митися, предъ всіми обнажають, звлаща иноци.

А иние ся не заживають.

Яко мирськимъ лазня есть діло нечестно,
А инокомъ найпаче то есть безчесно.
Иноческой сонцю зрїть не треба наготи,
А не толко людямъ иноковой срамоти

А кгда не грішно, то здорови къ ней ходите,
А на положившого сие не скорбіте.

О кровопущающихъ.

И азъ віршописецъ се зколькомъ літь заживавъ

Пуцавъ кровь, и малую помощь тимъ дознававъ

О людехъ, въ молодихъ літѣ збитне працювавшихъ, а на старость німало симъ (силъ?) не заховавшихъ.

И уже якъ старіе дідища хрипають,
 Що ажъ згола у собі здорovia не мають.
 И уже бѣ и хранили, да нічого хранить,
 Только мусять бідне и такъ зъ лихою жити
 Прето кайся, молодий, черезъ силу працювати.

О снахъ, що снить чоловікъ.

Хочъ старий, хочъ молодий якъ не досипляеть,
 Той половину своего здорovia втрачаеть.
 И особно бывало тому чоловіку
 Изъ недосипяння, же вменшаеця віку.
 Мозги бо у головахъ такихъ засихають,
 А часомъ, що найгорше, ажъ умъ погубляють.
 Тое тежъ и безмірно спящимъ бываеть —
 Многий народъ таковой речи досвідчаеть.
 Святіе отці нарочно не досипляли
 Ради спасенія, да не довго живали.
 Ти жъ, чоловіче, если хочешъ здравствовати,
 Старайся висипляти, лишъ не пазбитъ спати.

О потребахъ, конца не имущихъ.

А если бѣ мощно, же бѣ на той світъ брали,
 То живимъ би нічого южъ не оставляли.
 А такъ безчисленно на землі нищетнихъ,
 Нежели тихъ богатихъ дуківъ и славетнихъ.

О робіхъ, т. е. о наемникахъ служаш[ихъ] люд[емъ] світ[ськимъ] въ градахъ и въ весяхъ, и въ монастиряхъ.

Хочъ хто и не бевъ плати, а за нихъ Бога молять,
 А молять по чтирі кроти на день завше.
 И по истині будутъ молити назавше:
 Покуль якого колвекъ монастира станеть,
 За служащихъ и служившихъ молба не престанеть.
 А найпаче на службахъ молби палагають,

- Гди священники за нихь частки покладають.
 ...той може спасення захити.
- О начавшемъ коп спроен[ія] творити, а послі не могушемъ того докончити.
 ...даремне и кошть свой уложилъ,
 Або тежъ праці своей невинне приложилъ.
 Кгди бъ вчинивъ еси на тое такую увагу,
 Жебъ міль много достатку, изчитати вагу.
 А то тілько на заходъ твій пожался Боже,
 Въ чімъ разві той же тебі Богъ нехай поможе.
- О купующихъ будинки готовие и одежди.

Да мёншь утрати кошту твоему завше будетъ

 А и кравецъ иногді которий шалвіруеть,
 Той теди много річей твоіхъ въ нівечъ зтахлуеть.
 ...готовее куповать
 Певне меншии станеть кошть на що колвекъ викладать.

- О нерадящихъ людяхъ около себе и около своїхъ иміній.

И марнотравцею такого могутъ назвати

 Бо треба всімъ свого добра остерігати

- О старцяхъ („Основа“, 227).

Після рядка другого :

„Бо то діравие въ нихъ найдутся тлунки“

(в рукописи) :

Не можетъ, хочъ би кольвекъ бравъ, обогатіти

Кгди бъ зъ прошенія всяку бъ то пужду вдоволяти...

Хочъ и не радю сунки на собі носити

И блукаючись, тилько людей...

Еднимъ, дай Боже, хлібомъ тимъ поживитись,

Але, дай Боже, честнимъ діломъ обходитись.

- О сліпорожденнихъ або о сліпорождаючихся безъ очей, такожде и о тихъ особнихъ сліпихъ, которие по порожденняхъ своїхъ, въ сколько днівъ або лѣтъ, чи тежъ на старость, сліпнучихъ.

...Церковная подоба...

...Будинковая оадоба...

А осліпшиї в розумі або въ літехъ все знаеть,
Бо видавъ, якъ очи мавъ, хочъ теперь не видаеть.

О улóмнихъ людяхъ, або тежъ о калікахъ.

Въ подóйшлости лігъ

О створенняхъ Божихъ и діявольськихъ.

И діяволь Богу ся хотівъ уподобити,
Же дєрвнувъ такожъ річи живні потворити,
Яко то есть: червь, блохи и воши, и блощиці,
И иніи на пакость многи ледащиці,
Именно: миші, бабки, мухи и комарі,
Также коники, свершки, оводи и мотилі,
А къ тому: черепахи, саранчу и ясколки,
А особливійше тежъ гниди, пъявки и ящурки.
А особно — муравью, мошку, іжі, таркани,
Ополинки, трутні, кузявкі и кожани.

...Трутні...

И що по шняхъ битихъ часто бивають жуки,
Все то его створення — падуки и пауки;
И що бивають часомъ въ літнее время шерші,
И тихъ же часомъ літають въ поляхъ въ степахъ слєнні.

И еще жъ гусениця биваеть и еврашки —
И то его такожде діявольскіє фрашки;
А по поляхъ бивають кроти, а въ садахъ хруці,
А по дубровнихъ лісахъ и по облогахъ клєщі.
Тімъ отъ бісовського насъ храни, Боже, створення,
Бисмо къ бісу не пошли на вічне мучення.

О брані (?) духовнімъ и о правилі церковнімъ и проч.

(Пропуск в рукописі). О. М.

О недост[аткахъ?] чсскихъ и скот[ськихъ].

И дай, Боже, голоду нікому не познати,
Абихмо кому о немъ и казати.

О школярахъ, дрова крадущихъ и о школі („Основа“, 173).
Нового нічого.

О соборномъ тружданіи.

И для того треба соборомъ працювати,
И, якъ могучі, своєї силки остерігати.

О дню п'ятничномъ, въ кот[орій]-то день Христось претерпівъ страсті.

О, п'ятку, п'ятку! тожъ твой день есть нещасливий:
Мучилъ бо Христа въ твой день жиловский родъ зловливий

Все бо тіло Христово било скривавлено

Прето жъ, п'ятку, долженъ еси болізнвати,
За то, що предавъ еси Исуса расп'яти...

И могли би тебе Богъ в тижню не постановити!

Слово о сотвор[еніи] Богомъ землі и рая земного, въ немъ же Адама и Еву
и о первомъ его Божескомъ и о второмъ пришествіи (кромѣ тре-
тего).

...Только тое на память мні взійшло,
А инимъ не вімъ, здавна то на мысль чи прийшло

О церкві и о людехъ, молящихся въ ней.

Церковъ, рече, домъ Божий — такъ ся называесть

О димі.

Не домислена річъ, где ся онъ діваєть

Аще бъ не щезаль, то сонца бъ не видіти

И жадна бъ не могла речъ жива пробувати

А то Богъ его въ нівечъ скоро обращаль,

А світъ и животь всему миру подаваль.

И яви насъ пекельна дима на вікъ свободнихъ

И сотвори світлости горнея всіхъ годнихъ.

О корчемнихъ домахъ, т. е. о корчмахъ.

А въ корчмі хочай честний хто изволить жити,
Можеть... честь свою похибити

И люде за чесного того будуть почитати.

О упадаючих христіанахъ въ неволі басурманськіе.

...або Богъ визволить на волю.

О оскудініяхъ въ сія времена грошѣвихъ („Основа“, 203).

Нічого нового.

О древахъ всякихъ и о всякихъ веліяхъ, же диханій въ собі не мають,
а яко животина возростають и плоды творять.

Древа и веліе духу в себі не мають

И дивній, же всічено ино древо, отрастаєть.

О громі.

И яко не всі діла Божі намъ свідомі,
Тако особно громніи сили не довідомі,
Але тежъ утаєні суть отъ всіхъ чоловіковъ.

О урядовихъ людехъ.

И хочъ часомъ панъ який на урядъ промоваль,
Етнакъ найпаче самъ Господь Богъ кероваль.

О радостехъ праведнихъ и о мукахъ грішнихъ.

И паки рекъ [янгол пустельникові, що розпитував про той
світ]

Гди би подъ небо насипано маку, а птиця пролітала,
И по одному зерну въ совце літь токмо брала,
То и такъ могли бъ мукамъ скончення сподівати,
А то отнюдъ въ віки безконешніи будуть въ мукахъ обитати.

И кгда то не стоїть світъ весь за душу єдину,
Же осужденной не свободить въ судну годину —
Ти жъ на віровавшихъ, Боже, и тогда вмилостивися,
Преміни декретъ свой и на милость грішнимъ склонися.

Аби болше въ небесі било тебе хвалячихъ
И пречистую Матірѣ Твою во вікъ хвалячихъ.

Віршъ особний, для чого-то въ звони звонять по христіянахъ, когда преставляютьця, або тежъ помірають.

Же и по нихъ будутъ такъ негдись же звонити.

Бо ніхто не возможесть світа пережити.

О кладущихся въ поляхъ на могилахъ на несвѣщеннихъ місцяхъ.
(„Основа“, 206—207; заголовка в ній не подано).
(Після рядка 7 на стор. 207):

Правда, же Господня есть земля и ея преділи,
Биле бь місце, где вмерти, въ добримихъ діли.

О поручникахъ, яко не подобаесть ручитися ні о комъ ні о чемъ, по-
неже страшно то діло есть.

Еднакъ доброго, молю васъ не отвергати;
Побожний чителнику, рачь мене прощати.
А невіглась можесть о всемъ всімъ сміяти
И во всякихъ художствахъ вкоризну давати.

Изъ-межь васъ міеть бити, же всі біди знаесть,
Прето нехай за сию книжку мя прощаесть;
А хто бідъ не знаеъ, дай Боже и не знати.

Кгдижь звѣику такой скорбі не познавъ человекъ,
Ажь по снѣ времена по нашъ послідній вікъ
(нехай мене читающий дякуе Бога) О. М.

Бо инді и не равно силабъ докладалемъ,
Еднакъ імъ приличностей болше покладалемъ.
Можесть и сезора где знайти розервана,
Также и каденція где колвекъ неравна

Грішний авторъ, або тежъ викладачъ віршивъ сихъ,
Будучи въ гоненіи, писавъ изъ скорбі ихъ.

О малжонкахъ по законномъ шлюбномъ браці чистость тілесную, або
тежъ дівство до смерті въ собі ховающихъ.

Не токмо бо земние люде въ томъ чудують,
Але въ небесіхъ ангели ся дивують.

Лечъ въ наше время, за нашего віку
Отнюдъ не удержатись жони чоловіку

Вірши похвальні люблячимъ пиво пити или тежъ за однимъ заходомъ
и всякъ трунокъ, кому не шкодить, або не вадить („Основа“,
172—173).

Нового нічого, але в рукописі є дві одміни:

„А где ли колвекъ пиво — добре потягайте (у Куліша:
[пива“)

і друге

„И просяницъ овсянихъ (?) — все то кормъ биваеъ“ (у Ку-
ліша: и просянинъ, и овсянинъ...)

Слідом за сими віршами ідуть такі:

Тотъ же авторъ книги и списатель письма примножилъ,
Избравши приповісти, до книги жъ сей приложилъ,
Аби чтущимъ болшъ било въ книзі сей той що читати
И на здравіє імъ зъ всіхъ тихъ ся річей вгішати.
А еднакъ же що списаль я — приповістей колко,
Есть, чаю, по вселенной еще іхъ и не толко.
Ви же, чтуще, молю васъ, еще вспоминайте,
И кгда схощете, подлугъ азбуки докладайте, —
Именно, якъ zvolите, такъ собі поступайте,
На кую літеру вспомните, къ той приписуйте.
А за тимъ на здравіє собі книгу читайте,
И зъ жонами и зъ дітьми здорові пробувайте.

Рахуба древамъ розумъ, якъ на вселенній много обрѣтаеця. (Колко
зналемъ и чувъ, толко и написалемъ).

Дубина. Грабина. Рябина. Вербина. Соснина.
Кленина. Терцина. Вишнина. Ялина.
Малина. Калина. Вязина. Лозина. Бузина.
Бзина. Ольшина. Шипшина. Грушина.
Крушина. Ліщина. Вучина. Глодина.
Свидина. Сливина. Липина. Тисина.
Ивина. Илмина. Кедрина. Цевжина.
Яворина. Сокорина. Ясенина. Яблонина.
Черешшина. Деренина. Тополина. Гордовина.
Березина. Осичина. Берестина.
Смородина. Таволжина. Шелюжина.

Кипарисина. Ціприсина. Клекочка.
 Оріхъ волоський. Агрисъ. Шовковиця.
 Жостиръ. Смерека. Рокитъ. Яловець.
 Финикъ. Бросижна. Помаранчъ.
 Смоквина. Мигдаль. Лимонъ. Маслина.
 Торквина. Мореля. Рожа. Кожа (?).
 Можа (?) Небожа (?) Яложа (?)¹⁾ Брусквина.

О женахъ немилосерднихъ и о милосерднихъ до дітей своїхъ.

О окаяннице, тожъ ти не милостива,
 Давай колко хоче ссать дитя, будь милостива.
 Бо такимъ-то молока цеберъ поставляють,
 За ссанне и матери не називають.

О рождаючихъ женахъ на путяхъ, т. е. де въ дорогахъ, въ поляхъ, въ лісахъ, а не въ доміхъ по шійкихъ биваючихъ случаяхъ.

Яко голова місяця шукаеть умірати,
 Тимъ же надобіємъ (подобіємъ?) ся и на світъ роджати.

О женахъ, рождаючихъ діти въ скорій часъ по приняттю шлюбномъ и по браці въ кілька дний минувшихъ, а не въ рокъ („Основа“, 198).

Нового нічого.

О дівицяхъ, діти рождаючихъ („Основа“, 198).

Нічого нового.

О попадаяхъ, замужъ идучихъ по смертехъ поповъ своихъ („Основа“, 199).

Після тексту, видрукованого Кулішем:

А ти, попаде, замужъ ити ніть не важся,
 Да въ черниці постригтисъ зъ розсудкомъ отважся,
 Ложа священничеська не скверни зъ мужикомъ.

О гріхахъ рознихъ и о рознихъ немощахъ.

Богатий, а паче нендзний въ злі опливаеть

(Далі приписано):

¹⁾ Знаки запитання поставив О. М.

„Ру[о]ку *дуґа*¹⁾ мѣа инн. числа. На Іана Предитечи великая барве бура великая була, которая церкви Божне ламала и по дубровахъ великие сосни“ („Основа“, 199).

О ремесникахъ осталихъ еще где полагається, бо тамъ въ книзі не во-містилося, за скудостю папірною.

О линникахъ („Основа“, 227—228).

Повначений у Куліша значками — — пропуск на ст. 228 такий:

И на паникадила шнури изробляють

И до церковнихъ тежъ лампъ, котрими встѣгають,

а після всего, в кінці:

А такъ, Господи, и тихъ линниковъ не вменшай,

И здравія и долгихъ лѣтъ імъ подавай.

О рудникахъ, що въ руди желіза робять въ рудняхъ („Основа“, 228).

В передостанньому рядку у Куліша опущене слово за сь:

Напотомъ за сь дернь різать костеръ той вкривати.

О римаряхъ („Основа“, 228).

Слідом за текстом, що видруковав Куліш, іде ще два рядки:

И нагайки, або тежъ канчуки сплітають,

Котрими люди спасти жонъ часомъ прицвічають.

О роговникахъ, що роги козакамъ робять носити при боку, для держання порохового („Основа“, 213).

У Куліша в рядку 5 пропущено слово дожчъ, — треба:

В войску, бо въ рогахъ порохъ не можетъ дожчъ змочити.

О косаряхъ, що сіно косять („Основа“, 228—229).

У Куліша немає початку:

И косарі потребни людянь кожного року,

Хто мѣ сіножаті, затыгають въ нароку.

А барай въ косовицю посередь літнего часу,

Гди всякъ непіший сіна требуетъ того часу.

(Далі є 4 рядки у Куліша²⁾), а потім:

И козба въ великою прадею, вимъ, походить,

Для того не дешево и сіно приходить.

И такъ много за зиму сіна конь поїдаеть,

Же часомъ и въ шкурою самъ за то не ставаеть.

¹⁾ У Куліша (стр. 199) 1712.

²⁾ В рядку передостанньому у Куліша помилка:

А косарі сподарі идуть къ нему съ косити (в рукописи: [в косами),

бо далі і рифма: въ росами.

А въ кого часомъ сіна своего перейметця,
 Той по сторонахъ зъ денгами куповати товчетця,
 Сди окаянихъ коней не хочеть поморити,
 Жебъ било чімъ поіхать, або дрова вовити.
 А такъ бідний чоловікъ о сіно ся стараеть,
 И для сіна иногді остатнее збуваеть...

О гребцяхъ сінихъ („Основа“, 229).

Після 6 рядків, що видруковано у Куліша, іде :

И жоноцкое діло звикле работати,
 А въ мужескіе річи ніть ся не вгручати.
 А ви самі, мужики, сіно згромажайте,
 А жонъ своїхъ отъ того діла свободажайте.

(Далі 2 рядки є у Куліша, а потім) :

А съ поля въ доми на нічь къ жонамъ прибувайте,
 И що пристойтъ, того пильно доглядайте.
 А при томъ грибцовъ, добрихъ молодцовъ, похваляемъ,
 И якъ господарей, крий Боже, не зневажаемъ.
 Здорови собі будте и сіно гребіте
 И що хочете, у-день и въ ночі чиніте.

О женцахъ („Основа“, 229).

И женці добре працюють на світі,
 Котрі хотять на зіму хлібъ міти.

(Далі 2 рядки є у Куліша).

И жегоми тежъ отъ солнца бивають,
 Же ажъ иногді по́томъ обливають.
 И безъ води такъ иний изнеможеть,
 Звлаща, нетерпячъ хто, ажъ ратуї Боже.
 И руки сонцемъ тогди присмягають,
 А що найгоршей — тварі зчернівають.
 И иноі втожъ наберутця знути
 И мусять терпіть во-місто покути.
 Тижъ самъ, Господи, видишь їхъ страданія —
 Храни їхъ прото срогого каранія.

О змолотникахъ.

Цінами бо всякие збожя потребние вибивають
 И на потомъ въ сосуди зъ току убірають,
 И на свой пожитокъ также часомъ заробляють
 И зъ жонами и дїтьми души поживляють.

Той бо тилко не будетъ їхъ потребовати,

Хто не будетъ пахати, albo важинати.

О сіючихъ сімя на нивахъ и о віючихъ на току и о мелючихъ въ жерновахъ и о ховаючихъ у ями збожа.

Але тексту немає — вирвано листок в оригіналі; усіх вирваних зазначає Опавас Маркович — „во 20, крім несвідомих при кінці“.

О котлярахъ („Основа“, 216).

Ті самих три рядки, що й у Куліша, тільки останній у Куліша кінчаєть ся: „що вхотятъ, то вробятъ“, а в копії Марковича: „що вхоплятъ, то вроблятъ!“

О гонтаряхъ, що гонти робятъ („Основа“, 216).

И гонтаровъ треба похваляти.

(Далі перший рядок, що видруковано у Куліша), а потім :

И такъ мовмо, же гонтаръ рукодільникъ гожий,
Же то робить оздобу на церкви, домъ Божий.

(Далі 2 рядки є у Куліша, тільки останній читаєть ся):

И до простихъ будинковъ людей же (у Куліша же немає)

[проможнихъ.

О милникахъ, що мила робятъ, барские добре и простиє подлие („Основа“, 219).

Після тексту, що подає Куліш, стоїть :

„Тільки єсть звичай хусти церковний миломъ мити,
А дай Боже, жебъ въ річахъ тихъ не могли грішити

Крім того, в першому рядку у Куліша : за фразовалъ, а в копії — за фрасовалъ.

О папірникахъ, що папери у папірняхъ робятъ („Основа“, 214—215).

У Куліша не видруковані останні два рядки :

За чимъ папірниковъ, Боже, не викореняй,
А ку потребамъ людскимъ и онихъ роспожай.

О бердникахъ („Основа“, 218).

Нового нічого.

О колесникахъ („Основа“, 229).

Нового нічого.

О стадникахъ конскихъ („Основа“, 229).

Нового нічого.

О довбишахъ, що въ бубни бубнятъ и о тренбачахъ, що въ труби трубятъ и въ сурми сурмятъ („Основа“, 209).

Нового нічого.

О догтарахъ и о смолярахъ¹⁾ („Основа“, 229).

И безъ догтаровъ трудно зде въ насъ пробувати,
 Бо неможна ременю шевцямъ виправляти.
 И хочъ можно бѣ безъ догтю зъ оліємъ виминать,
 А где жъ такъ много на то олій ся набрать.
 Доготь же березовий токмо шевцямъ належить,
 А столярський сосновий до возовъ привналежить.
 А и на вози березовий (добрий) ліпшъ подобаесть,
 А сосновий въ колесахъ въ студень замерзаесть,
 И добримъ догтемъ мажутъ чони звеновие,
 Такъ тежъ и на поромахъ стерві порошовие.
 И до инихъ тожъ річей березовий потребенъ,
 А смоловий, кромъ вазовъ, мало на що потребенъ.

(Далі 2 рядки є у Куліша).

И варять на (густую) смолу до суденъ воднихъ смолениа
 И шевцямъ до дратовъ на чоботние роблення.
 Уже жъ на що болшъ треба, не могу розуміти,
 Токло по-поламъ обохъ догтей потребно міти.

И нехай догтаръ зъ смоляремъ товариство маєть,
 Сди жъ то ровнимъ реществомъ хліба заробляєть,
 И прето и овие нехай пожитокъ мають,
 А людямъ на потреби догтей настанчають.

О цегелникахъ („Основа“, 216).

Попереду тексту, що видруковав Куліш, є рядок:

...На церкви муровані и до инихъ будинковъ мурованихъ.

О вапєнникахъ, що вапна палять съ крейди, а часомъ и изъ каміння
 („Основа“, 217).

За останнім рядком у Куліша:

„И потомъ [опущено: же] зась на потанкованнїа“ іде:
 И на иние мури тожъ потребна

Муръ бо безъ вапна не можетъ стояти,
 Але заразъ ся могль би и валити.
 А то самая вапна укріпляесть,
 Же власне бѣ муръ каменемъ ставаесть.

¹⁾ В „Основі“ усього 2 рядки, і заголовок неправдивий: „О догтарахъ и столярахъ“.

О кожемякахъ, що шкури вичиняють („Основа“, 220).

У Куліша рядок 5 починаєть ся: „И шевці иние...“, а в рукописі „А и шевці...“

У рядку 3 знизу:

...за однимъ би цехомъ чинити“ — рукоп. :
за однимъ цехомъ би чинити.

А в кінці всього ще два рядки:

Уже жь однакъ и шкури, здорови, вичиняйте,
А шевцямъ на чоботи поцінне продавайте.

О неводійчихъ, що вяжуть неводі и сіті, и иние посудки до ловлення
рибъ („Основа“, 230).

В рядку 4-му у Куліша:

И часомъ той посудъ, — в рукописі: посудокъ.

В кінці усього два рядки:

Зачімъ, дай Боже, и тихъ рукоділцовъ міти:
Хстятъ бо старие рыбъ и малие діти.

О садовничихъ, що сади садять и щепять, для розводовъ овощнихъ
древъ („Основа“, 217).

За текстом, що видруковав Куліш, іде:

И збіраючи овощъ, жебъ не гноїль,
Але опатрно и пильно жеби смотрілъ

...овощи насушить,

То щобъ и въ томъ могль рукъ добре доложитъ.

И нехай же, здорови, садовъ доглядають

И яко труждающиеся отъ плодовъ вкушаютъ.

О каменносічцяхъ, що зъ горъ камяннихъ вибивають, або тежъ виробля-
ють млиновие до млиновъ на молоття каміння и крести надгробние,
и деки и слупи до муровъ и до фортець каменнихъ („Основа“,
222).

Нічого нового.

О робящихъ сѹдна водние великие и малие, то есть морские и річніе
 („Основа“, 230).

И тихъ особнихъ майстровъ люде потребуютъ,

Которие посудъ водний на світі готуютъ.

(Далі те, що у Куліша).

О умірающихъ богатихъ людехъ.

Не хочетя умірати людемъ небогатымъ,

А найпаче тимъ можнимъ и вельми богатымъ.

Убогий, віраючи, ні въ чомъ не жалієтъ,

Нічого бо жаловать, же скарбовъ не мість.

...могль би весь скарбъ въ труну вложити,
И многоціннихъ много висящихъ сукмановъ,
И сребрянихъ на столахъ стоящихъ збановъ.
И узритъ, же младая жена предъ нимъ ходить,
Тая горшъ до кріпкого жалю приводить.

И не всякъ тими страстьми биваєть побіждєнь,
Лєчъ будєть на сходъ смертний мислю утвєрдєнь.

О покаяніі (и надія того въ Найвишого Пана).

Близъ єсть кончина видімому віку,
Часъ покаятисъ грішному чоловіку.

На всякъ день торуй на онъ вікъ дорогу,
Которая ведєть къ найвишому Богу.
Плачъ, не лінися, що день прослезися

Лєчъ совершенно отъ гріховъ покайся.

Молитва къ Прєсвятій Богородиці.

Чиста дівице, красна голубице,
Молися за всіхъ, небєсна царице!

О провождающихъ умершихъ и носящихъ до гробовъ.

Остатніє послуги вмершимъ отдавають,
Которіє до гробовъ їхъ опровождають

Єсть то отъ седми ділъ милосердшихъ діло —
Провождати до гробу умершого тіло

Зъ охотою провождати къ гробомъ и носити
И посипати на гробъ и землі лопату, —
Богъ намъ даєть и за тоє одъ себе отплату

О постящихся по волі і по неволі.

Жаждєть же и алчєть инъ, не мівши нічого,
И хочъ не радъ, то мусімъ поститисъ для того.

О отсилающихъ наемниковъ прєжде времени, недослужившихъ року и о
наемникахъ отходящихъ и нехотящихъ труждатися до нарекованихъ

імъ часовъ.

Хто недослужившую челядь отсилаєть,
 То въ томъ на світі звичай таковий биваєть:
 Повиненъ єсть Господарь за весь рікъ платити,
 А отходящому нітъ нічого не платити:
 Именно, хочъ би дній два не хотівъ дотрвати,
 То, подлугъ правъ, за весь годъ плати ему не дати;
 Такъ же би Господарь гди би мілъ отсилати
 Могоричного слугу, мусіть за весь рокъ нагороджати.

О властеляхъ, караючихъ людей або и слугъ своїхъ домовихъ безъ до-
 вѣдовъ слупнихъ (в „Основи“, на стр. 203 згадуєть ся тільки за-
 головок).

А и надъ виннимъ добрѣ бъ часомъ ужалити,
 И хочъ мало карности ему уменшити,
 Гди подлугъ письма: милость на суді ся хлюбитъ
 И милующого Богъ милостивий любить.

О военныхъ невчасахъ и о временехъ тихомирнихъ.

А гди пройдетъ зась инді военна руїна,
 Не скоро поправитця впять тая країна,
 И не зовсімъ тежъ своїмъ достаткомъ зберетця,
 Бо подъ часъ до печива и хлѣбъ прибертця

И дармо міжъ собою не зачинались

Зачімъ, дай Боже, хочай би за сіхъ южъ віковъ
 Не воевались, або и до конца віковъ.
 А гди то воюють, — нехай враговъ побиждають,
 И християнську отчизну обороняють.

Помагай вірнимъ, Боже, враговъ скореняти
 И до християнськихъ границъ не допускати.

О любви и о людехъ, иміющихъ ко всімъ любовь.

(Видерто аркуш, — прим. О. В. Марковича).

Піснь нова молитвенная. Подобенъ самоподобний.

И до неба навѣкъ вести.

И отъ сердца мольби вносимъ

(Ноти въ кінці, — прим. О. В. Марковича).
Піснь нова о рожденіі Спасов[омъ].

И съ анголями сердечно виславляй

Се бо Спаситель зволивъ завітати
И заблужденихъ на тобі виськати.
Щаслива, земле, ти естєсь заправди,
Же поситивъ тя творецъ всякої правди.

Приближаєтця кінець, ахъ, душе, покайся!
И Господу Богові гріховъ оповідайся

Памятай же исходъ свій и смертну часину
И приготовлена будь на судню годину

О, душе, надъ собою сама сожаліся
И на исходъ смертний твой всегда готовіся.

И твори моленія и ко Діві чистій
И къ надежді грішниковъ Маріі пречистій.

Гласъ пісні сея тако пой, яко zde пудъ строку положи, или
волно кому и иную ноту положить.

Піснь нова Богородиці.

Тобою бо світъ світаєть и православность сияєть

Свободі насъ одъ мучилищъ,
А доведи вічнихъ жилищъ.

О Велетняхъ, або тежъ о великихъ людяхъ, котрие негдись били такъ
великие, якъ дубья.

Билъ то негдись такий людъ одъ початку світа,
Же то знайдують кости и по сне літо.
И хочъ би то Господь Богъ могль и тихъ прекормити,
Еднакъ же вхотілъ онихъ зъ світа скоренити.
И хочъ то Адама великого створивъ,
И Еву такову ему постановивъ,
Толк жъ не довго по нихъ велетні бували,
Але скоро кончину ониє приняли.
А Господь Богъ поставилъ возрастъ сей помірний,
А той вигубивъ збитне великий безмірний.

Бо треба бь всякой речи ведлугь человека
 Отъ Адама и по днесь и до конца вѣка,
 Яко то: рибь великихъ, жеби наідався,
 И скоть великий и птицъ, жебь контентовався,
 И дубья бь по пятьдесятъ сажній било бь треба;
 А теперь такого нічого не треба.
 И повинна бь всякая речь болшая бити,
 Жебь могль такой великий дурень въ свѣті жити,
 Яко-то: каменя треба бь великого
 Млинового, жебь въ хату било толикого,
 И въ вбожбяхъ, жебь по сажню зерна уживали,
 И стебля жебь въ дуба въ-гору возростали,
 И рикамъ би треба мору ся ровняти,
 Жебь мощно млини зь тими каменми встраяти,
 И древамъ треба бь въ хату возрастати,
 Жебь сто сажней ввишь могли церкви будовати.
 И коней би и воловъ треба не таковихъ,
 Жебь чимъ било возити деревень таковихъ.
 И овозъ би втожь могла бь бити вельми велика,
 А не таковая, якъ теперь есть, слика.
 А за тимъ могло бь бити все болшее вшеляко
 Ведлугь того возрасту, а южь не инако.
 А же Богъ человекомъ возрастъ поменшивъ,
 И подлугь міри его всякую річъ вменшивъ
 И самъ въ нашій структурі отъ Діви родился
 И на землі въ возрасту нашомъ билъ явился;
 Зачимъ южь в той мірі и свѣтъ ся скончаеть,
 А той великий возрастъ южь бити не маеть.

О крилошанахъ церковнихъ („Основа“, 172 — заголовку немає).

А иному ся здаеть легко крилошанство
 А оно такъ тяжко, якъ простое каланство (?)

О крилошанахъ охрипающихъ отъ кашля часомъ и не могущихъ співати
 ...(?) тогда.

Бо крилошанинъ иний якъ найлучче сталится
 Въ співанню; а гди охрипнетъ, тогді южь смирится.
 Ми жь еднакъ хочъ якъ колвекъ, якъ зможемъ, будемъ
 [співать,
 А вражую голову пудъ ноги собі доптать.

О партесахъ и о учащихся ихъ („Основа“, 230).

И партесники годни великои похвали

(Далі 3 рядки у Куліша, а потім):

И гди начнуть співати изъ нотъ своїхъ гладко,
То ажъ благоприємно слішати и сладко.

А наука ихъ честна и мудра есть тако,

(Далі „Хоч би поетикъ билъ, — у Куліша 4 рядки, а по них):

Писецъ сей зъ немного ірмолюя вмієть,

А партесовъ не співаль, то не розумієть.

Зачімъ и партесниковъ треба поважати

И яко особнимъ імъ мудрецямъ честь даяти.

И нехай котрие ся вчили, здравни співають

И новими піснями всі Бога величають.

О нищихъ школнихъ.

Нищие дітки, хочъ въ нищети терпите,

А доставать або тежъ красти ся не вчите.

Хто крадетъ, то не живеть той въ довгги літа.

И гди Бога тимъ діломъ прогнівають

И тежъ на шибенницяхъ вішани бувають.

И бакаламъ своїмъ покорно вслугуйте

И, яко учителей своїхъ, во всемъ слушайте;

А гди на злое учитъ, то хочъ и не слушайте.

О рандаряхъ („Основа“, 231—232).

На прикінці два рядки:

И Боже імъ помагай, що хотіть рандовать,

Толко биле бъ не на-збитъ могли скупо продавать.

О шафаряхъ („Основа“, 202).

И не хотілъ бимъ того уряду держати,

Жебъ якої, крий Боже, пені не одержати

Если вірять, треба жъ ся не зневіряти,

Але сумнення свое чисто пану ховати

О писаряхъ рознихъ, то есть именно, що книги готовие пренісують,
и видають зъ голови якие новие річи, и о писаряхъ тежъ град-
скихъ и монастирскихъ, грамоти, або засъ листи пишущихъ и вся-

киє кришкє права („Основа“, 200).

Після перших 2 рядків, що видруковав Куліш, іде:

И на вязи тяжко ест нахляючися,
И на перси икъ столу опіраючися,
И часомъ можетъ писарь такъ попрацовати,
Же ся притрафляеть нічь и дві не поспати.

(Далі знову 2 рядки у Куліша, а потім):

И инді въ казнодійми писарь братство маеть,
Же посподу изъ ними писмомъ ся труждаеть.
И нехай імь Господь Богъ въ трудахъ пособствуеть.

О казнодіяхъ.

И кому до серця їхъ слово приліпитця,
Певне той отъ гріхъ своїхъ и Богу обратится,
Зачімъ въ Росіі нашій, Боже, тіхъ умножай
И спасення онімъ за труди примножай.

О Богомислности.

Блаженъ ні во что же вся земная вмѣняющий
И во Богомислности прісно пребывающий.

О щиро труждающихся иноцїхъ и свѣтскихъ.

(Вирвано 4 аркуші, — прим. Оп. Вас. Марк.).

Слово особливше о мятежномъ житїі иноческомъ, яко иногди биваетъ
злий сожитель въ келїи и пакости многіе творя другому. Таковому
со злимъ сожителемъ, власне со злою женою, чоловіку бідному не
есть доброго жития.

И ложно злими діли того обношати.

А дай намъ въ сожитїя любви хранителей.

О входящихъ инокїняхъ въ олтарь.

Инокїнямъ въ олтарь входъ естъ благословенъ,
А женамъ и дівицямъ свѣтовимъ возбраненъ.

(Далі вирвано аркуш — примітка О. В. Марковича).

О неравностяхъ людскихъ, яко ний високъ чоловікъ взростомъ, а иий
низокъ, и яко неровно даеть Богъ: тому такъ, а иному во всемъ
иначей.

Дивная и то, чему тварми не еднаки,
Але хочь и едної матки, то инаки

Дивная и то, чому инь во всешь щасливий,
А инь — пожался Боже! згола нещасливий

Богъ все знаеть, що твóрить и будеть творити,
А мнї болше нічого о томъ говорити.

О постї и о пост[ящихся].

Душу бо и тіло пость ему вичищаеть

Отъ вредящого его обжирства збіжавий
Пость творить человеку и умилєніє
И сердечное згонить окаменєніє.

О врагу душевномъ, яко не таковъ онъ есть, яко иконописці его ма-
люють.

Але далеко мїеть бить шпетніший
И отъ малярськихъ еще мерзеніший

Нїкто живого негдись зрїти хотївъ,
А же вь той же видїти не поспївъ,
Токмо бо ему погги свої вказаль —
И мало зь світомъ симъ ся не пожегналь.
Трилїтна ему найшла трясовиця
И щоденная зь страху огневиця,
Прето хтобъ мїль живого повидать,
Треба бь конечно одъ страху умїрать.
Святї отці нїгдись и видали,
Тїлко же си їхъ нїть не ужасали.
Лече яковостий онихъ не видїмъ,
Да нечист[ими] гади и звїрьми зрїмъ,
Еднакъ же приходъ їхъ постерегал[и]
И хрестомъ святимъ прочь їхъ отган[яли]

Що жь ся тинеться, и ми а можеть видаемъ
Во плотехъ людзкихъ, да токмо не знаемъ.

О читанїї книжномъ.

Книги бо на спасенний путь всіх наставляють
И ползу душевну чтущимъ сотворяють.

О помсті Божой до тихъ запам'яталихъ людей.

Помститця Христось Господь за кровоприсязство,
Помститця Христось Господь и за святотраждство,
Помститця Христось Господь тежъ и за убийство,
Помститця Христось Господь тожъ и за клевету,
Пошлетъ ему хромоту або тежъ сліпоту.
Помститця Христось Господь тожъ и за надутость
И пошлетъ на все тіло его злу роздутость.
Помститця Христось Господь и за памятозлобность,
Котрий не хранить въ собі благоу незлобность.

О немощахъ трясовичнихъ.

Студеность бо збитную людямъ приношаєть
Есть иній въ немочі тій — обжирность маєть,
А иному хлібъ и все ся осоружаєть.
Тилко все будетъ воду або борщъ глушити
Або, мовлю, пити, якъ въ лазні на пічъ лити.
А на завтрий день срдзе на голову хорієть,
Ажъ чоловікъ, що чиніть, не дорозумієть.
И віршописецъ сей много того зъ младихъ лігъ дознавъ,
Богай такого лиха нікто добрий не познавъ,
Бо иние зъ хороби той и умірають
И изъ світа въ полвіковъ своїхъ изхождають.
И кого тая немочъ хочъ мало подёржить,
Не будетъ такъ силенъ, якъ той, що зроду не держить.

О болізнехъ зубнихъ.

Трасовичнику трудно покуль ся согріти,
А по согріаніи можно зонъ сладкъ міти.
Тажъ якъ въ огні начнетъ горячость страдати,
И заразъ ту страсть збудетъ, гди на зимну будетъ ся
[покладати.
А зубной проклятой въ скорий часъ не позбудетъ,

Аж разві къ позбиттю самъ Богъ помощникъ будеть.
И гди будеть святого Антипи о помощь просити,
Котрому зубную Богъ казавъ болізнъ цілити.

Пасторъ сий людяки всі немощі познавъ,
Кромъ, Богъ вкривъ, параліжнихъ, французкихъ, не визнавъ
И кромъ влмностей составъ и хоробъ біснихъ, злішихъ,
Еднакъ побіденнійший, надъ всіхъ людей біднійший.

О хоруючихъ надъ болізнъ головную.

А гди не умірають, то смисловъ вступаютъ.

Бо часомъ въ того болю ажъ вискочить око,
А хочай не вискочить, то впадетъ глибоко;
Въ особливожь болізнъ и всімъ составамъ наводитъ
И до довгодневної болізни приводить.

О немощахъ, изъ чаду биваемихъ, въ зли иніе часи, въ люте мрави:
когда инъ учадіетъ такъ въ котромъ диму, же ажъ смертію по-
страждаеть.

Вся болізнъ будто въ пянства человека здійметъ
И власне якъ руками всю силу отъйметь.

О перемерзающихъ людехъ, или тежь о зараженихъ въ дорогахъ студе-
нстю збитнею.

И студень збитная такъ часомъ заражаеть,
Же ажъ внутрній жолудокъ крірко нарушаеть.
Недобра пригода есть и то на світі,
Якъ въ кого одежа худа — мусіть терпіти.
А часомъ и въ добрихъ такожъ перемерзають,
Гди зли фортуні и зли коні ся лучають.
А ктому, якъ лихая и дорота будетъ,
То певно чоловікъ обель здоровъ будетъ.
И не тилко въ дорогахъ тоє то страждають.
Але убогні и въ домахъ дознавають,
Же ніоткуль привезти дровецъ и тежь нічимъ,
Або тежь и купити безъ грошей пойти ні съ чимъ.
И въ такихъ то пригодахъ люде премерзають
И пудъ часъ видаемъ, же и на смерть змерзають.

О хоруючихъ на болізни пожниа и иміючихъ рани на ногахъ неисцілния.

Бо такъ муки терпятъ, ажъ не знають, що чинить,
 Же гди бъ било безгрішно, могли бъ зъ світа зетупить.

О костіряхъ (костирство) („Основа“, 230).

Після 4-х рядків у Куліша, іде:

И проиграванія межъ тимъ хлібомъ болшъ,
 Нежелі вийграванія: ото біда найгоршъ.
 И не вєдить Господь Богъ у кості играти,
 Тилко кажетъ презъ працю хлібъ заробляти.
 А которий тоєю игрою играєть,
 Той души своїй великий вредъ соділоваєть,
 И не тилко душею — и тіла страдають.

(Далі є у Куліша: Гди проигравшиєь, нічого дати, перста одсі-
 цають).

О прошакахъ церковнихъ, що на церкви просять.

Тилко нехай їхъ люде перестерігають,
 Бо часомъ шалвірські листи собі мають
 А потомъ и вішати такихъ бо безгрішно
 Же дервають робити шалвірськіє печаті
 Есть же, подобно, болше прошаковъ правдивихъ

О неуміющихъ Богу молитися.

Хто не умієть Богу молитися,
 Треба на море тому пуститися.
 Тамъ якъ фортуна вітрная прилучить —
 И неумілий молитися научить.
 Тогда и гріхи свої вєпамятаєть
 И вь молитвахъ всіхъ святихъ изчитаєть.
 И безъ моря, вимъ, не шкодить молитва,
 Которая зъ врагомъ великая бива

О свічкаряхъ, що лєовие свічки робять („Основа“, 231).

Після 4-х рядків в тексті, видрукованому Кулішем, ще один рядок

Тилко жъ и свичкарство на світі потребно...

О мнндзахъ, або тежъ о мнндзарняхъ, где гроши робять и о мнндзаряхъ,
 що їхъ робять.

Мало где ся на світі мнндзи обрїтають,
 А еднакъ же на ввєсь світъ грошей настацають

А же тое роблення отнюдь возбранено
 И способности мастерства того утаенно.
 И доброе ремесло то, що въ міндзахъ робять,
 Може всі работники тие въ злоті ходять.
 А нии мовять такъ, же робять въ міндзахъ гроши —
 Тихъ, праве, горшъ насъ вбогихъ ідять вони,
 И гроши спасеніе иний стяжеваетъ,
 Хто іхъ во милостиню убогимъ даваетъ;
 А много за гроши въ церквахъ помниють
 И особъ щорочниє памяти справляють.
 А иний и головою за нихъ накладеать,
 Бо инді и розбойникъ забиваетъ;
 А инъ пудъ часъ такъ ся розживаетъ,
 Же за гроши жъ достатки великие маєт

О замкахъ, що замикають брами або ворота дворовъ пановъ вельмож-
 нихъ, або клеті, пубарі, комори, алкіри, скарбниці, церкви, скрині,
 вертогради, склепи, лежи, пивниці, стайні, світлиці, темниці и проч.

Правдивая приповідь востаєть отвика,
 Же для доброго, мовять, замокъ чоловіка,
 Бо хочъ и не замкнено, то добрий не пойдеть,
 А злий и тежъ недобрий и презъ замки пройдесть.

Тилко, жебъ злимъ спрятомъ добрихъ не совати,
 Для того мусімъ ми замками замкати,
 Жеби часомъ и добрий хто не спокусився.

Бо часомъ и въ дому врагъ домашній биваетъ,
 На котрого часомъ ся и не сподіваєть.

А так... [„Далі нічого нема, и паперу давнєго, знать, останні
 листки вирвані“ — О. М.].

„На *ozz* сверткѣ (листку) читаємо (О. М.):

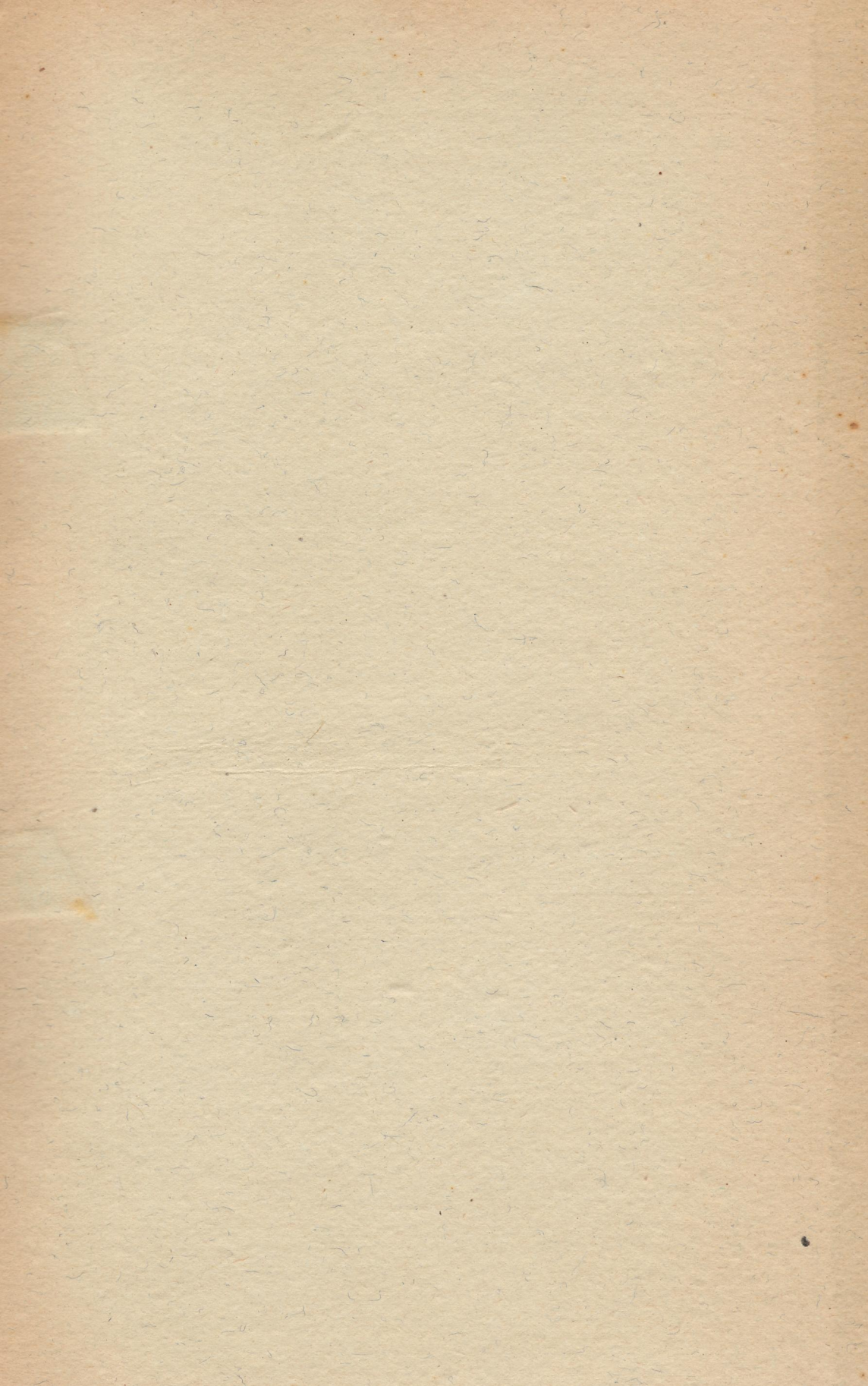
Тому же подобное авторъ докладаєть,
 Хочъ не годєть, наки имя покладаєть.

Изложитѣль віршовъ сихъ МнОгихъ благъ вамъ жєлаєть,

А НайпАче небесниХъ добръ щиро пріяєть и т. д.

„Читая большіє буквы, получаемъ Иеромонахъ Климентій
 Зѣновіев син“. (О. М.).

16.420

✓ БІБЛІОТЕКА
НАУКОВОГО ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА.

ч. 11888